

Släpp ut parken!

Gestaltningssprogram för Larsberg på Lidingö

Sammanfattning

Larsberg på Lidingö byggdes sent sextiotal i tidstypisk anda. En ny stadsdel anlades med fjorton tiovåningars skivhus, tre lägre lamellhus och ett mindre centrum för service och handel. Området anlades som hus i park, på det viset att man lade bostadshusen i en stor båge kring befintlig natur som genomsjars med gångvägar och kantades med extensiva gräsytor. De öppnare ytornas solitärträd har med tiden lyckats skapa vacker rumsbildning och som besökare i parken finner man en stor kvalitet i den ständiga glänta som skapas mellan vildare natur och det gräsbeklädda landskapet.

Tyvärr håller inte övrig miljö samma klass. Mellan husen är funktioner dubbelt inramade av växter och staket. En arkitektonisk helhet saknas och miljöerna mellan husen är tämligen oattraktiva, också för att de chanserat under åren. Gaturummet är överdimensionerat och spiller in mellan husen med asfaltsytor av stora dimensioner. Larsbergs huvudsakliga fastighetsägare John Mattson Fastighets AB har en vision om att Larsberg ska vara ett föredöme för hyresrätten som boendeform. Området behöver då en rejäl ansiktslyftning för att försäkra ett långsiktigt kvalitativt boende.

Lösningen som föreslås är att släppa ut parken i området. Med parkens tre huvudkaraktärer skog, halvöppen park och öppen park gestaltar man ett sammanhängande Larsberg ända ut mot områdesgränserna. Tonvikten läggs på att låta parken dominera landskapsbilden och låta alla byggda element existera på parkens villkor. Gångvägar följer växtlighetens och topografins rytm, belysningskällor döljs, bilvägen underkastar sig parkens förhållanden och naturresurser i området utnyttjas enligt gestaltningstematiken. Möbler och byggda element gestaltas till viss del som en länk mellan de rätvinkliga huskropparna och naturen.

Genom att ge Larsbergs utemiljö omsorg ökar man områdets attraktionskraft för det tjugoförsta århundradet.

Släpp ut parken! Gestaltungsprogram för Larsberg på Lidingö.

Ex 0324 Självständigt arbete i landskapsplanering 30 hp, institutionen för stad och land, 2009.

Författare: Linus Hedin

Title in English: Release the park! Design intent för Larsberg on Lidingö.

Handledare: Erik Käll, Ekote Form och Landskapsbyrå.

Examinator: Petter Åkerblom, institutionen för stad och land.

Omslagsbild: Författaren.

Online publication of this work: <http://epsilon.slu.se>.

Fakulteten för naturresurser och lantbruksvetenskap, SLU.

Innehållsförteckning

- Förord.....4
- Inledning.....5
- Inventering.....9
 - Fastighetsbestånd.....10
 - Kommunikationer.....11
 - Byggnaders användning.....12
 - Naturförhållanden.....13
- Analys.....15
 - Rörelse - en skenbar trafikseparering.....16
 - Mellan husen - lappat och lagat utan struktur.....17
 - Gaturummet - överkamning i Larsberg.....18
 - Parken - en ständig glänta.....19
 - Helhet?.....20
- Förslag.....23
 - Släpp ut parken!.....24
 - Illustrationsplan.....26
 - 1.Skogen.....28
 - 2.Halvöppen park.....29
 - 3.Öppen park.....30
 - 4.Vägsystem: gång- och cykelvägar.....31
 - 5.Vägsystem: bilväg.....32
 - Symbios: skog - halvöppen park - öppen park - vägar.....33
 - Belysning.....34
 - Områdesentréer.....36
 - Larsbergs station.....37
 - Möbler.....38
 - Lekplatser.....39
 - Havskontakt.....40
 - Grovsoprum.....41
 - Ytterligare möjligheter.....42

Förord

Hyresrätten i Stockholmsområdet är i gungning. Särskilt gäller detta miljonprogrammets områden, en het potatis. Ska man bevara, utveckla eller till och med riva dem? Frågan om områden byggda under bostadsbristens sextio- och sjuttiotal är brännhet. Allt oftare hör man om allmännyttan som sålts till privata fastighetsägare eller omvandlats till bostadsrätter.¹

Två tendenser är tydliga att urskilja. Den första tendensen är att idag mer än någonsin är boendet en handelsvara, vare sig det handlar om ombildningar, handel fastighetsbolag emellan eller aktiva bostadsrättsföreningar så verkar de ekonomiska målen och argumenten överskugga andra boendesociala och samhällseliga frågor. Flera stora hyresvärdar benchmarkar sig årligen genom hyresgästenkäter för att se vem som har de nöjdaste hyresgästerna. Men denna tävling bolagen emellan tenderar snarare att främja jakt på snabba mätbara resultat istället för att premiera seriösa, långsiktiga satsningar för ett uthålligt samhälle. Istället för att våga genomföra politiska och boendeideologiska idéer lägger man energin på att tillfredsställa hyresgästernas tillfälliga nycker. Men kanske lägger jag för stort ansvar på hyresvärdarna, kanske kan man inte kräva att fastighetsbolagen ska ta ansvar för boendepolitiken? Kanske kan man inte det, men det är trots allt där det praktiska ansvaret landat.

Den andra tendensen, som snarare är en konsekvens av boendet som handelsvara, är att i takt med privatiseringar förskjuts också det moraliska, ekonomiska och inte minst handgripliga ansvaret från det offentliga till det privata. Fastighetsbranchen som inte direkt har ett överflöd av samhällsplanerare och arkitekter gör sporadiska försök att utveckla sina bostadsbestånd för 2000-talet, men helhetsgreppen lyser med sin frånvaro. Tillsammans med det kortsiktiga utvecklingsperspektivet gör detta mig personligen mycket osäker på hur bostadssituationen ser ut bara om ett tiotal år.

Ingen vill väl bo i ett miljonprogramsområde om de fick välja? Eller? Jag tror att själva ordet miljonprogrammet är så stigmatiserat att det inte är någon idé att försöka förklara eller rädda koncepten som gällde när man byggde de stora anonyma flerfamiljshusområdena. Man gjorde sitt bästa efter rådande omständigheter och det finns inget att vinna genom att peka finger och leta syndabockar. Det man däremot kan göra är att ta de delar man erkänner som bra, utgå ifrån dem och förädla, vidareutveckla. Det som kallas miljonprogramsområden kan omvandlas till något annat som har

sitt ursprung och historia i det goda i sin gamla identitet. Vare sig det handlar om att i praktiken riva husen eller bara om att omvandla lägenheter till nya verksamheter så måste vi bearbeta vår inställning till miljonprogrammet. Vi måste erkänna miljonprogrammet, ta ställning till vad vi gillar och sedan gå vidare. Först då kan vi på riktigt förvalta områdena för framtiden.

John Mattson har bland annat genom Vision Larsberg uttalat att Larsberg blir deras skötebarn, deras bevis på att hyresrätten behövs och att miljonprogrammet går att utveckla. John Mattson ska satsa på Larsberg.

Då så, låt oss satsa på Larsberg!

Detta program är gjort som examensarbete inom ramen för min utbildning till landskapsarkitekt vid SLU Uppsala.

Ett stort tack riktas till min handledare Erik Käll och till vänner som ständigt tvingat mig att revidera arbetet.

Linus Hedin, augusti 2008

4 ¹ Efter att detta skrivits har den amerikanska bolånekrisen drabbat även Sverige, och regeringen har tills vidare stoppat omvandlingen av allmännyttan till bostadsrätter.

Inledning

Bild 1 Snedbild från sydost över området Larsberg.

John Mattson Fastighets AB, ett mellanstort fastighetsbolag med bostäder i Stockholm och på Lidingö, äger och förvaltar större delen av bostadsområdet Larsberg på Lidingö. Företaget anammade 2004 Vision Larsberg, som innebär att "Larsberg ska vara ett föredöme för hyresrätten som boendeform". Det är ett ställningstagande som förpliktar och som hittills resulterat i flertalet satsningar. Företaget har tagit fram ett koncept för stamrening i takt med att hyresgäster flyttar ut. Detta projekt är inne på sitt första år och hittills har ett drygt fyrtiotal lägenheter stamrengörats utan en enda påtvingad evakuering. Under rubriken "Social miljö" ordnade John Mattson Fastighets AB tillsammans med Hyresgästföreningen och Lidingö stad en lokal cityfest 2005 och 2007. I samarbete med Friskis & Svettis anordnas också sedan ett par år gratis jympa i parken sommartid. Även fastighetstekniken har fått sin beskärda del genom installation av värmepumpar och nya styrsystem till undercentralerna. Vad gäller den gemensamma miljön, både ute och inne, har dock de stora krafterna lyst med sin frånvaro. Larsberg ser i de bästa av fall ut som det gjorde som nybyggt. På de flesta håll har dock materialen börjat ge sig för tidens tand. Dessutom vittnar de ursprungliga strukturerna om ett tänk om boendemiljön som inte klingar väl med de krav som ställs på närmiljön idag. Detta gäller i stort sett för alla fält, belysning, lekmöjligheter, sittmöjligheter, trygghet, närhet och inte minst sammanhang och estetik.

Inledning

Bild 3 Larsberg ligger längs Lidingös sydvästra kust.

Vad är Larsberg? Detta program behandlar Larsbergs utemiljöer och där annat inte anges används detta synonymt med Larsberg. I ett fall görs avstickare mot Läroverksvägen men det framgår då tydligt. Det här programmet ska kunna vara ett styrmedel längs med hela utvecklingsprocessen. Dispositionen är ett systematiskt upprepande av inventering-analys-åtgärd utövat på olika nivåer. Ju längre man kommer i dokumentet desto mer detaljerade blir ämnena. På detta vis kan man tillskansa sig helhetsperspektiv över gestaltningsprogrammet endast genom att läsa första delen. Man kan också

gå direkt till valfri rubrik utan att för den delen sakna sammanhang. Förhoppningen är att både förvaltare, konsulter och entreprenörer finner tid att läsa igenom hela programmet för att därför sätta sig in i ett större sammanhang och då få en djupare förståelse för områdets problematik.

En konsekvent genomgång av området kräver att man behandlar såväl marken intill husen som de offentliga gatu- och parkrummen. En realisation av upprustningen kommer därför att kräva samarbete mellan kommunen och de privata fastighetsägarna. Ett samarbete är åtråvärt i såväl nyanläggning som förvaltning.

Bild 4 Gränsdragning för vad som i programmet definieras som Larsberg.

Bild 2 Sakta borrar sig programmet djupare och djupare.

Inledning

Mellan 1966 och 1969 uppfördes drygt 1500 lägenheter, skola och centrumbyggnader i naturområdet Larsberg på Lidingö. Byggherre var John Mattson, som egentligen just sålt sin byggverksamhet för att fokusera på förvaltning. Larsberg skulle bli hans sista bygge, och det första för det nybildade John Mattson Fastighets AB.² Larsberg var en jättesatsning, en ny stadsdel som skulle erbjuda allt man kan önska sig. Ambitionen var att ta ett helhetsansvar som bland annat innebar att erbjuda barnpassning, ungdoms- och pensionärshotell och se till att handeln i centrum fyllde de behov man dagligen hade.³

Lägenheterna fördelades ursprungligen mellan fjorton stycken tio våningar höga skivhus och tre stycken sex våningar höga lamellhus längs med Larsbergsvägen. Ett centrum byggdes för handel och hela området fick dela på tre parkeringshus, ett i varsin ände och ett i centrum. Arkitekt för såväl byggnader som plan var Bengt Gate. 40 år senare har ett fåtal hus tillkommit, men området domineras fortfarande av sextiotalets homogena tegelbjässar, och ägs till största delen av John Mattson Fastighets AB. Övriga fastighetsägare är Lidingö Stad (parken, torget, skolan, gaturummet), BRF Ekbacken 1 (två hus, byggda 1973) och BRF Klockbojen (ett hus, byggt 1984).⁴ Det bor idag cirka 3000 personer i Larsberg.⁵

Det har börjat byggas igen i Larsberg. 2006 startade John Mattson Fastighets AB tillsammans med NCC uppförandet av 128 nya lägenheter kring parkeringsgaraget i centrum. Huset planeras vara färdigt under 2008. I maj 2008 påbörjades ombyggnation av Bodals gård, som hösten 2009 kommer att vara ny lokal för Malmstensskolan, en möbeldesignskola knuten till Linköpings universitet.⁶ Detaljplan för ett nytt ICA Kvantum antas tidigast i februari 2009.⁷ Direkt öster om Larsberg planeras dessutom 1000 nya bostäder i området Dalénum, som tidigare huserade AGA-fabriken. För detta projekt svarar efter några turer numera JM AB⁸, Fortum Värme och Lidingö stad.⁹

Larsberg är uppdelat mellan olika fastighetsägare och förvaltningen har utförts utan en gemensam plan. År 2004 antog Lidingö Stad ett ”Program för utveckling av Larsberg” som delvis arbetats fram tillsammans med John Mattson Fastighets AB. I programmet gör man vissa ställningstaganden på olika skalor, men det talas inte mycket om gestaltning.¹⁰ John Mattson Fastighets AB startade

parallellt med detta projektet Vision Larsberg. Som en följd av Vision Larsberg tog företaget över delar av skötseln av parken och torget från och med 2006. John Mattson Fastighets AB förvaltar alltså i stort sett hela Larsberg med ett sparsmakat program från kommunen, och inte minst, gamla ingådda skor, som enda vägledning.

Syfte

Larsberg rustas just nu inför framtiden genom uppgradering av husens lägenheter och stamledningar. För utemiljön finns ännu ingen plan för hur man ska möta framtiden. Mitt syfte med detta arbete är att framföra ett förslag för övergripande tema i en revitalisering av Larsbergs utemiljö.

Problemformulering

Vilket tema bör en revitalisering av Larsbergs utemiljö ha och hur tar det sig form?

Metod och genomförande

Genom inventering och analys av området identifieras problembilden kring Larsbergs utemiljö. Därefter växer föreslagna åtgärder fram enligt landskapsarkitektens professionsknep, skissprocessen.

² Gullberg & Mattson Nordin, 2001

³ Byggmästare John Mattson förvaltnings AB, 1969

⁴ Gullberg & Mattson Nordin, 2001

⁵ Lidingö Stad, 2008

⁶ Björklund.

⁷ Calleberg.

⁸ För att undvika förvirring bör här förklaras att JM AB och John Mattson Fastighets AB är två av varandra oberoende företag.

De har däremot ett gemensam ursprung i byggmästare John Mattson och tenderar därför att blandas ihop.

⁹ www.lidingo.se

¹⁰ Lidingö Stad, 2004

Inventering *Analys Förslag*

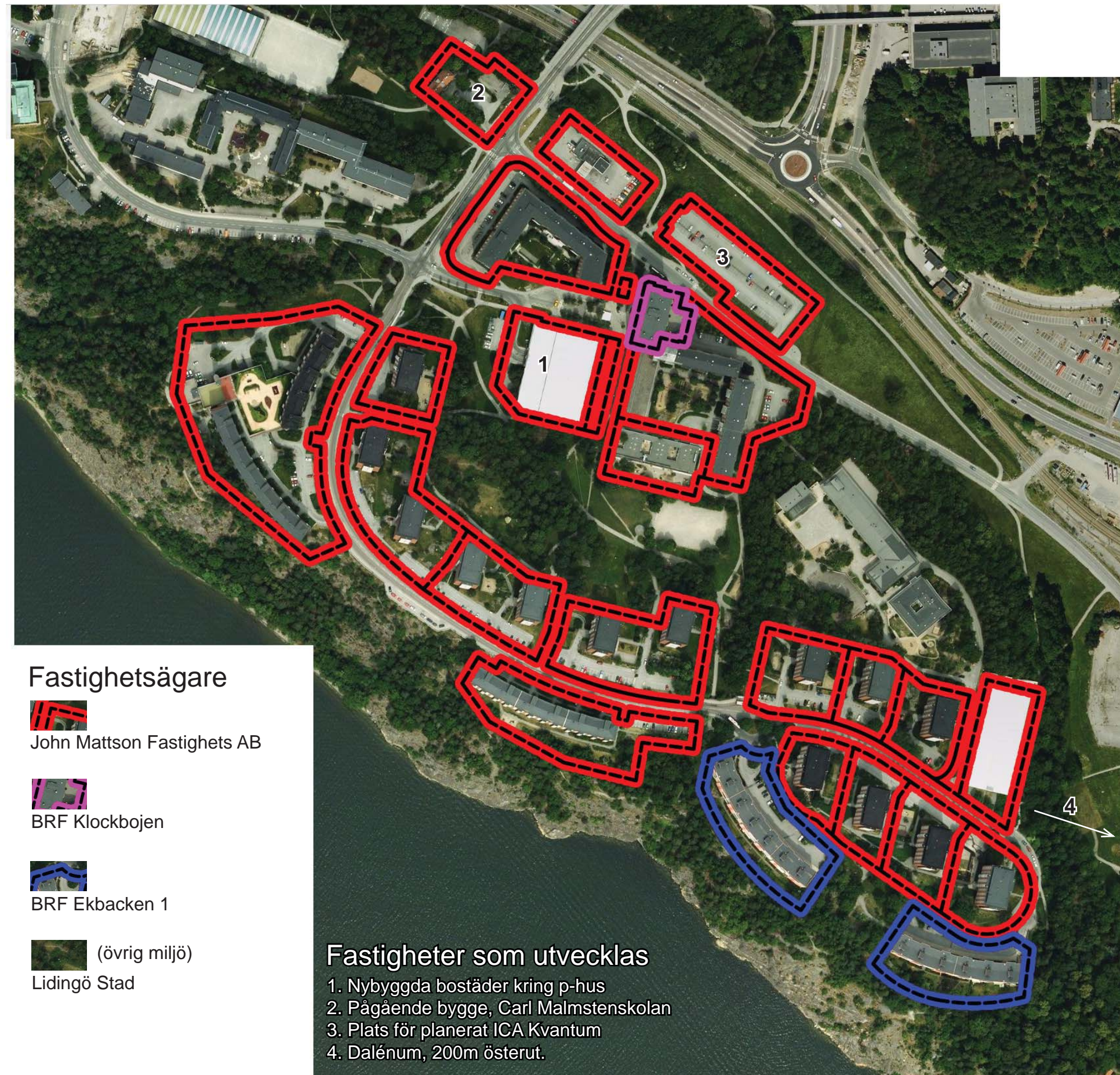

Bild 5 Ägandeförhållanden, Larsberg. Skala 1:4000.

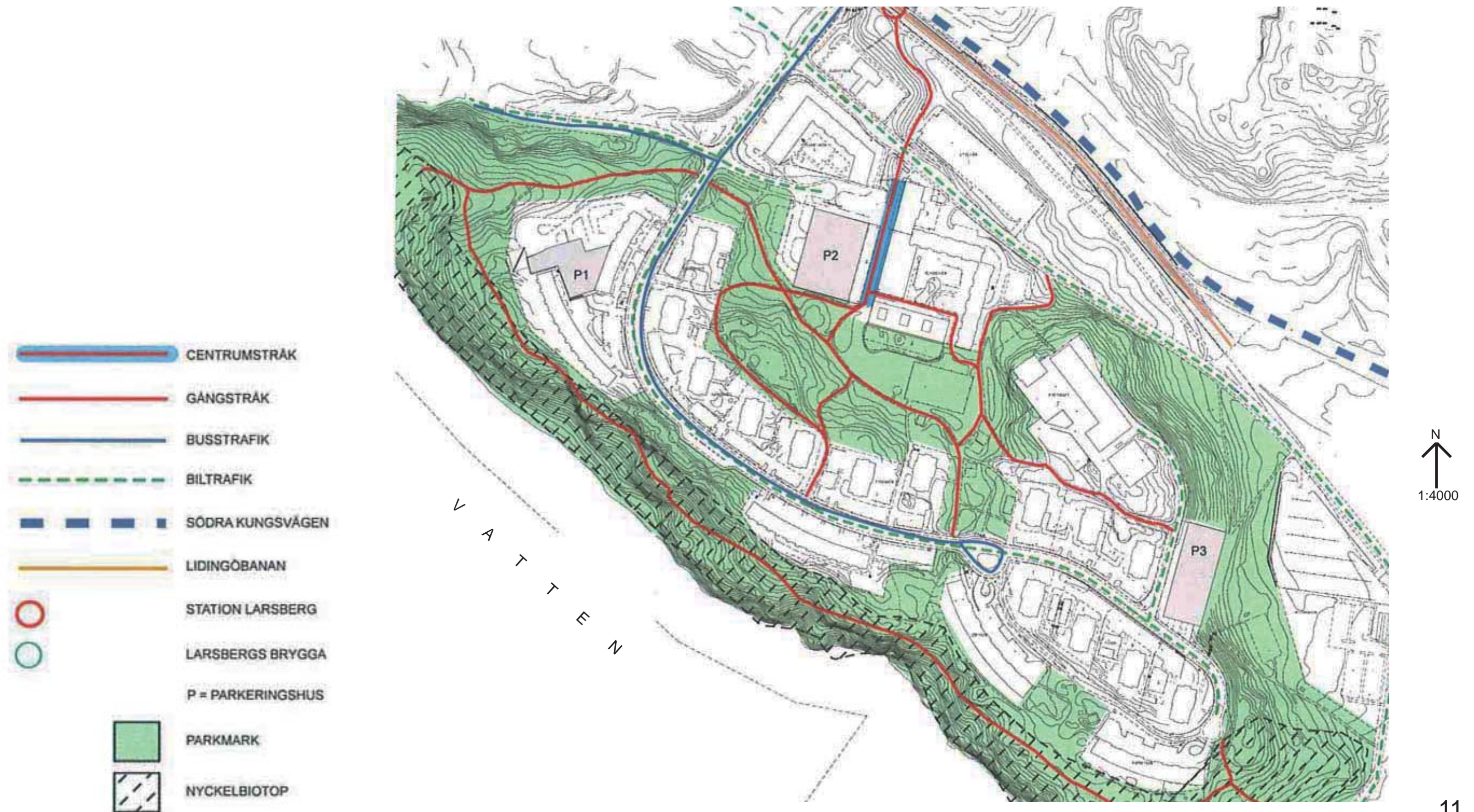

Bild 6 Planen visar huvudsakliga rörelsevägar. Den är hämtad från Program för utveckling av Larsberg, Lidingö Stad, 2004. Norrpil och skalthänvisning tillagd.

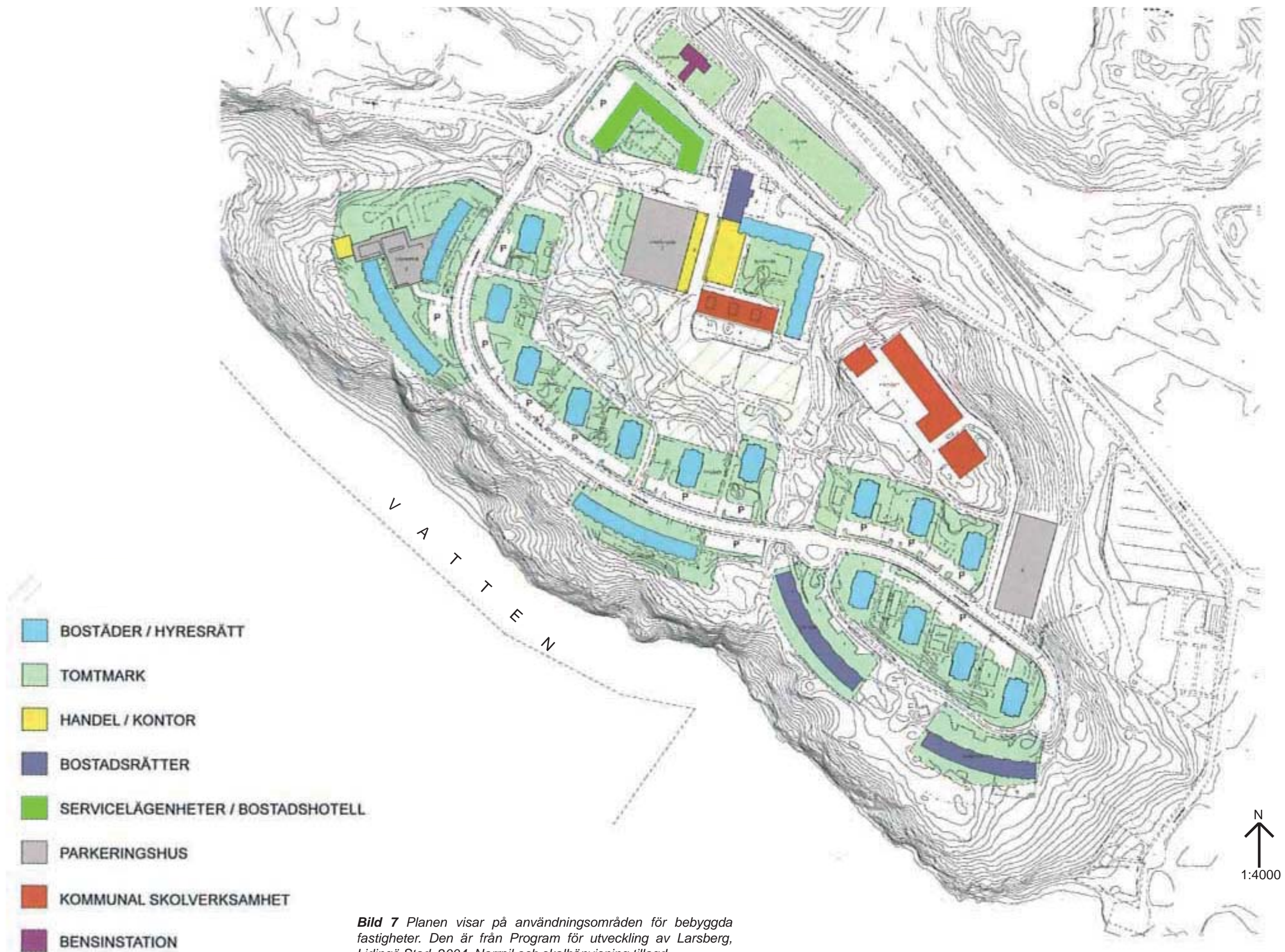

Bild 7 Planen visar på användningsområden för bebyggda fastigheter. Den är från Program för utveckling av Larsberg, Lidingö Stad, 2004. Norrpil och skalthänvisning tillagd.

Larsberg har stora höjdskillnader. Larsbergsvägen ligger längs med en naturlig, topografisk kam som söderut sluttar ned mot Värtan. Högsta och lägsta punkt i Larsberg är 36 respektive 24 meter över havet. I tre av fyra väderstreck omsluts Larsberg av naturmark bestående av mer eller mindre tät skog. Norrut avgränsas Larsberg av Agavägen och Lidingöbanan. Närheten till naturen och de stora höjdskillnaderna sätter sin prägel på Larsberg. Man får intrycket att husen liksom växt fram i sluttningen mitt i den befintliga vegetationen. Mellan husen visar sig också flera partier av berg i dagen, vilket ytterligare förstärker den naturnära upplevelsen. Strax söder om Larsberg i sluttningen mot Värtan finner man större partier av klippor.

Det blåser ofta och mycket i Larsberg. Mellan husen kan det bildas vindtunnlar som förstärker blåsten ytterligare. Vinden i Larsberg uppfattas som ett problem och det skulle vara önskvärt att minska utsattheten för blåst, såväl mellan bostadshusen som nere i centrum.⁹

Man kan också konstatera att Larsberg har skiftande ståndorter för växtmaterialet. Eftersom det går som en höjd genom området blir det också där som allra torrast. Längre ned i parken är grundvattnet högt, på enstaka platser kan det till och med bli stående. Under Larsbergsvägen 9 pumpas det kontinuerligt bort vatten från grunden, något som kan vara värt att notera som en utmaning. Vattnet skulle kunna tas tillvara på bättre sätt, samtidigt skulle man då också slippa driva pumparna under huset. Man skulle exempelvis kunna anlägga en konstgjord bäck genom parken, eller varför inte en naturlig damm någonstans?

⁹ Pettersson.

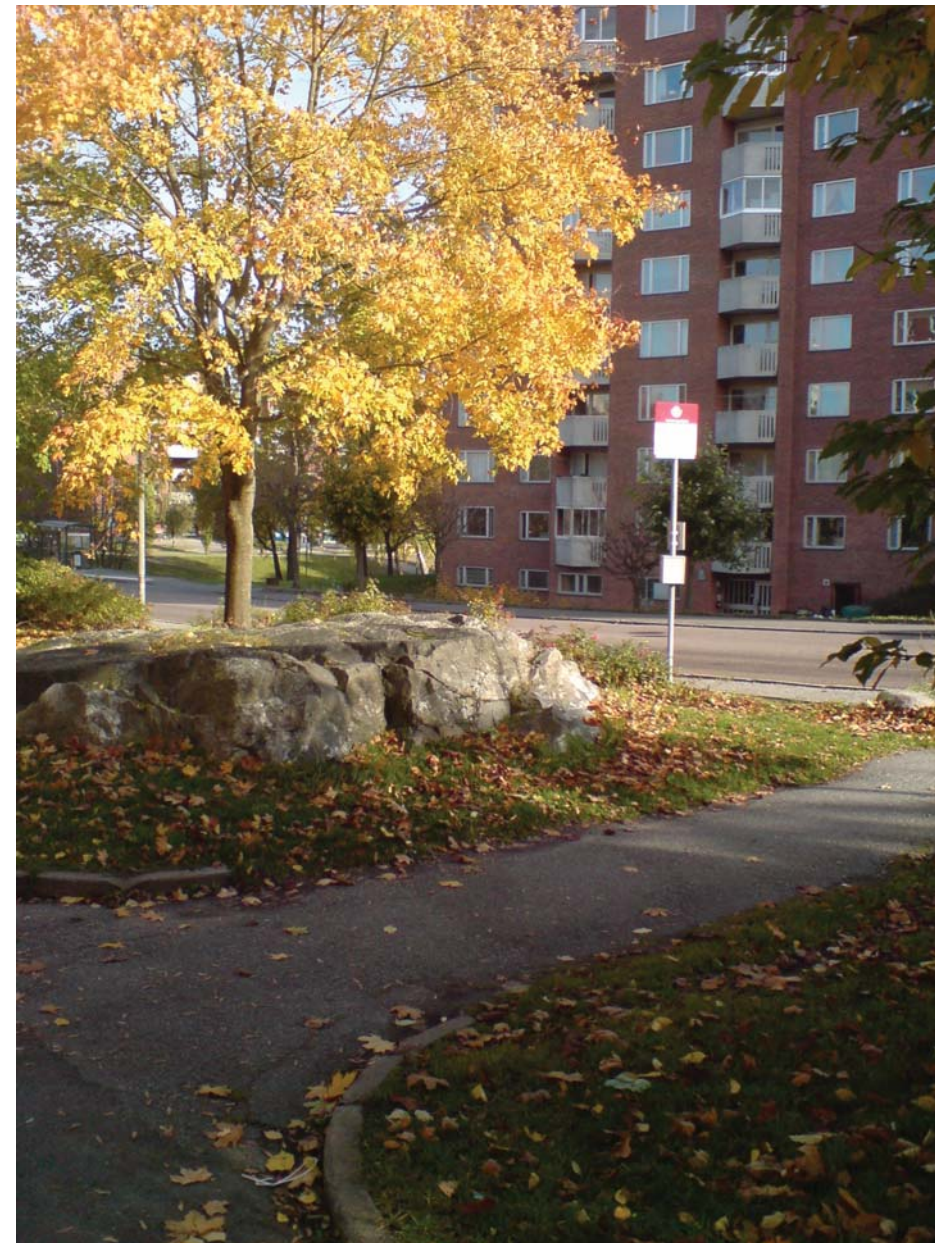

Bild 8 Urberget är väldigt närvarande i Larsberg. Det visar sig som berg i dagen på många ställen.

Inventering Analys Förslag

När man ser en plan över Larsberg märker man hur elegant man separerat bilarna från fotgängarna. En skön, organisk vägbåge sträcker sig på kammen genom området. Man kommer motorburet åt alla portar samtidigt som husen också vetter mot parken för de som vill närma sig till fots. Det är en vid första anblick ganska finurlig lösning. Tittar man närmare ser man att detta enbart är halva sanningen. Det är nämligen så att trots att trafikanterna har skilda ruttor mot sina mål så snarar de på mållinjen. De lila fälten där gångtrafik och biltrafik krockar är inte bara till användningen utan även till formgivningen en blandning av gångväg och bilväg. På vissa ställen ligger parkeringsplatser olyckligt nära entréerna. På andra håll gör överdrivna dimensioner, lappad asfalt och risiga buskage att de lätt associeras med biltrafik, även om de samtidigt är ytorna närmast husen där man som fotgängare kan vilja ha levnadsutrymme. Att det inte finns någon rumslig flaskhals för bilarna gör också att man mer än gärna kör ända fram till porten när det nu går. Trafiken är separerad på det sättet att fotgängare inte rör sig parallellt med biltrafiken men istället så möts man på slutet i en oöverskådlig röra.

Bild 9 | Larsberg får bilister och fotgängare samsas framför husen.

Mellan flera av skivhusen finns idag ansatser till innergårdar. Det som bidrar till att det stannar vid en ansatser är att gårdarna inte är gårdar mellan husen, utan snarare egna små gårdar som kan sägas ligga och "flyta" i parken alternativt mellan asfalten som sträcker sig in mellan husen. "Gårdarna" är också dubbelt inramade av häckar och staket. De bildar alltså inte en helhet mellan husen utan bildar snarare "gårdar på gårdarna" som man aktivt måste välja att gå in i. Miljön som dessa gårdar ligger i är oftast i gränslandet mellan parkens och gaturummets karaktär.

Vi ställer inte samma funktionskrav på vår närmiljö idag som när Larsberg byggdes. Området är såklart anlagt efter vad man ville ha, och trodde att framtidens boende innebar. Miljöerna präglas av ett för tidsandan karakteristiskt¹⁰ funktionsfokus där man var för sig placerat ut parkering, barnlek, piskställningar utan fokus på rumsliga sammanhang. Funktionaliteten fick stå i centrum, och en typisk sak man gjorde var att separera trafikslagen. Vad man däremot missat är att parkeringarna, de rum där bilarna får röra sig någorlunda fritt och planlöst råkade fysiskt sammanfalla med husens närmiljö där man som bekant vill röra sig fritt och planlöst till fots.

Under de påföljande förvaltningsåren har inte funnits någon uttalad arkitektonisk strategi. Utemiljön vittnar om lappning och lagning med det man haft till hands. Lekredskap och små rabattplanteringar har dykt upp på olika platser utan att egentligen förhålla sig till omgivningen. Redskap, växtmaterial och markmaterial har fallit bort och bytts med goda intentioner men utan arkitektonisk medvetenhet.

Miljön mellan husen i Larsberg har passerat bäst-före-datum på fler än ett sätt. Växtmaterial, markmaterial, installationer och redskap - alla börjar de bli till åren och är mer eller mindre slut. Det är oftast inte lönt att reparera dessa eftersom vi lever i en ny tid nu som kräver andra funktioner och annan gestaltning. Förfallet är för utbrett för att det ska vara värt att "laga".

Växtmaterialet har beskurits med varierad framgång. Man skär av för höga växter vid lämplig höjd och tänker sig att man får en snygg häck. I själva verket stimulerar man tillväxten på växterna och får fullt med vattenskott på i övrigt ganska kala växter. På vissa håll hjälper det att föryngringsbeskära, men inte överallt. Fel växt sitter på fel plats och med fel jord, som gör att växten aldrig blir fin och om den blir det så skymmer den sikten för ett fönster eller en infart. Cykelställ är sneda, kantstenar är trasiga, asfalten är bucklig. Med andra ord har utemiljöns material gått ut.

Bild 10 Felaktigt beskuren berberis. En föryngringsbeskärning skulle omstarta växten, men jorden är för fattig och ogräsblandad för att planteringen någonsin skulle bli elegant.

Bild 11 Gatuzon fram till porten. Spännande för visionerande 60-talsbilist. Mindre kul för 2000-talets småbarnspappa.

Bild 12 Möte av tre typer av kantsten varav en är nedsänkt i asfalten. Området har lappats och lagats efter hand utan arkitektoniska riktlinjer.

Bild 13 Staket och växter kring "gårdarna" skapar fokuspunkter som blir ödsliga utan människor.

¹⁰ Persson & Persson, 1995

Parken i Larsberg skärs igenom av ett tjockt stråk civilisation. Detta stråk innefattar bostadshus, parkering, väg och annat som människor kan tänkas bygga. Nordost om stråket finner man parken. Sydväst om stråket finns naturmark och, ganska snart, Värtan. När man byggde Larsberg var bilismen högsta mode i Sverige och man valde att jobba proaktivt i gaturummet, man gödslade med parkeringsplatser och dimensionerade gaturummet för att klara framtidens bilboom. På vissa håll är gatan så bred som 12 meter. Parkeringsplatserna har fått plats intill husen, troligtvis för bekvämlighet, men också för att bilen var en statussymbol man gärna visade upp. Parkeringarna placering och vägens dimensioner tillsammans med nästintill obefintlig växtlighet skapar ett ofantligt gaturum, på flera ställen bredare än 40 meter. Detta rum är så starkt att det till och med spiller in mellan husen, i vissa fall ända intill portarna.¹¹

Någon gång under förvaltningen har någon ändå känt ett behov av att göra något åt detta, att bidra med växtlighet i gränlandet mellan gaturum och park. Detta har resulterat i solitära planteringar av skiftande kvalitet, som inte riktigt har kunnat uppfylla sitt syfte - dels på grund av dålig markberedning och felaktiga växtval och dels för att man saknat en genomgående struktur. Istället kan man likna rummet vid en enorm överkamning. Några planteringar av rabattrosor ger ingen frisy, det bidrar till en upplevelse som till och med är än obehagligare än en slätrakad skalle, ett helt hårdgjort gaturum. Det bidrar till en disharmoni och identitetslöshet som förvirrar och skapar ett obehagligt rum, för bilister och fotgängare såväl som sett från fönster och balkong.

¹¹ Illustrativ sektion finns på sidan 31

Bild 14 Överkamning.

Bild 15 Sett från ovan inser man att gaturummet är tongivande i Larsberg, Det som kan misstas för en genomfartsled avslutas i själva verket i en vändplan några hundra meter österut. I övre högra hörnet skymtar vi bygget av lägenheter kring centrums parkeringsgarage.

Parken - en ständig glänta

Som parken ser ut idag går den att identifieras av fyra olika element

- Naturlik vegetation
- Gräsytor med höga solitärträd.
- Öppna gräsytor med något enskilda träd
- Asfaltsbelagda, breda gångstråk

I hjärtat av parken ligger en fotbollsplan som upptar ungefär halva delen av den öppna, centrala ytan. Utöver bollplanen finns knappt några byggda element i parken, ett fåtal små lekplatser, någon sittbänk samt papperskorgar och glest placerade lyktstolpar. Parkens kvaliteter ligger snarare i dess dynamik mellan den lite vildare naturvegetationen och de öppnare ytorna. Närvaron till naturlig mark bidrar nämligen med intrycket att befinna sig i en glänta. Man rör sig i öppna gräsytor eller under tallars skugga, med skogen, och allt man kan associera därtill, på bara en armlängds avstånd. Samtidigt störs denna bild något av att det inte finns någon riktig avskärmning mot världen utanför. Även när man befinner sig en bit in i parken relaterar man ofrivilligt till vägrummet och även i lite för stor grad till husen. Eftersom parken är så pass liten till ytan bör man fokusera på gränserna för att få till en bra övergång mellan park och omvärld. Parken måste tillåtas att dominera ända ut mot kanterna och hellre förtätas där än bli glesare. Att husen bidrar till rumsligheten och karaktären i parken varken går eller bör nog ändras på. Skulle man "bygga in" husen riskerar man att avskärma lägenheterna från parken. Men snarare skulle man kunna fokusera relationen hus-park i siktlinjer snarare än öppna fält. Detta skulle ytterligare bidra till en intim rumslig dynamik i området och reducera den ödsliga storskaligheten. Fotbollsplanen tar stor plats och det är rimligt att vid en genomgång av parken låta planen lämna plats för parken och dess karaktärer. För den som då saknar planen finns det två fina fotbollsplaner direkt norr respektive direkt väster om Larsberg.

Bild 16 Bilden visar de olika karaktärerna av Larsbergs park.

Det är också i sammanhanget värt att nämna något om kvaliteterna på mindre nivå. Parken är dåligt belyst och kan upplevas som otrygg under de mörka timmarna. Fotbollsplanen dominerar det centrala parkrummet. Den är i dåligt skick och utnyttjas väldigt sparsmakat. Även sittbänkar, lekplatser och papperskorgar behöver en uppfräschning. Vid placering av byggda element bör man lägga stor tonvikt vid att låta dem smälta väl in i landskapsbilden såväl som avväga deras placering mot reella behov.

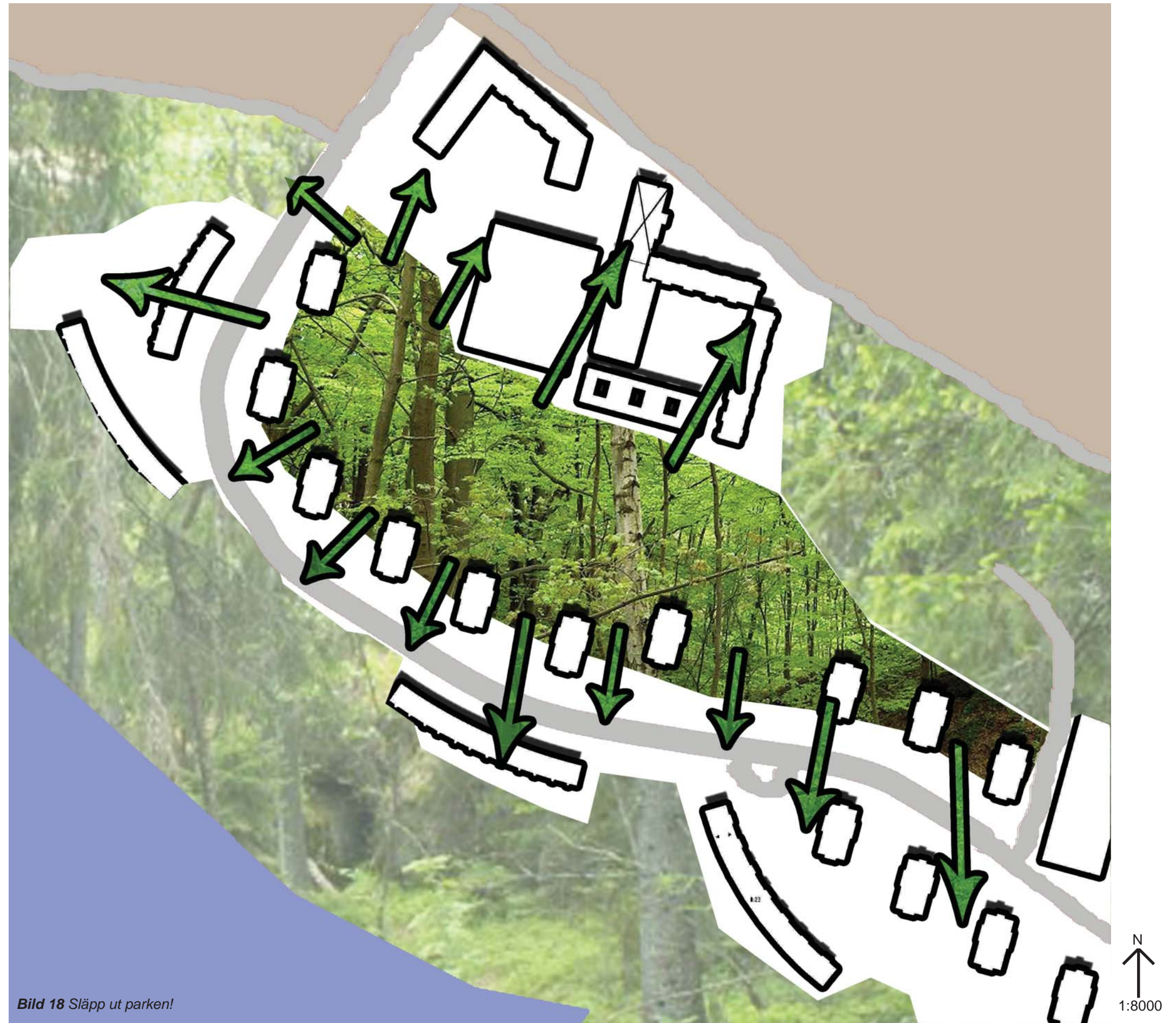
För närvarande är Larsberg delat i tre delar. Park, gaturum och utrymme mellan husen har alla olika karaktärer såväl funktionellt som identitetsmässigt. Det finns ingen vidare positiv genomgående karaktär emellan husen. Gaturummet är stort och ödsligt och spiller in mellan husen. Parken har däremot stora kvaliteter och kan med förhållandevis små medel uppdateras efter dagens behov. Den mest påtagliga kvaliteten som också känns naturlig att bygga vidare på är parken och närheten till naturen. Det är också parken och de stora skivhusen i tegel man gärna använder som referens när man ska beskriva området. Larsbergs identitet består alltså i parken och de stora bostadshusen. När man renoverar utemiljön är det alltså denna kärna man bör förhålla sig till. Hur husen ska förhålla sig till tjugohundratalet bör behandlas i ett separat program, jag kommer enbart tänga ämnet.

Bild 17 Det finns ingen egentlig helhet i Larsberg. Dispositionen med park, gaturum och gårdsmiljöer får anses misslyckad och stökig.

Inventering Analys **Förslag**

Förslagets grundidé är att utgå ifrån och vidareutveckla den befintliga parkens karaktärsdrag i gestaltningen av utrymmen mellan husen och ut över gaturummet. I samband med detta föreslås att den befintliga parken förbättras för att samklinga med sina nya utsträckningar, och sin delvis nya roll. Parken får en ny betydelse när den tillåts sätta prägel på hela området. Detta innebär att delar av den befintliga parken kommer att behöva vissa ansiktslyft och förändringar.

Larsberg har många element av det man brukar kalla ”hus i park”, men når inte riktigt fram. Snarare bildar husen en ring kring parken så att det blir ”park mellan hus”. Hela detta gestaltungsprogram sträcker sig mot att sluta cirkeln, att Larsberg blir boende i park, på riktigt.

Att välja just park som tema för utemiljön faller sig enkelt. Parken är som tidigare nämnts den positiva karaktären av Larsbergs utemiljö och ett naturligt sätt att förhålla sig till densamma är att även framgent låta den ange tonen för området. Växtlighet ger också ro¹³, och ska man sätta Larsberg i ett geografiskt sammanhang kan man med parktemat vara stadsnära och naturnära på samma gång. Detta klingar även väl med Lidingös informella paroll - den gröna ön, såväl som den officiella profilen - hälsans ö.

Det är också positivt i sig att området har ett samlat uttryck. Detta stärker områdets identitet och underlättar för de boende att känna sig hemma i hela området. Även om det finns rum av privata karaktär närmast husen så underlättar den samlade karaktärer en gemenskap mellan invånarna i Larsberg. John Mattson Fastighets AB har en uttalad ambition att hjälpa till att bygga ”sociala motorvägar”¹². Ett steg i den riktningen är att säkerställa attraktiva, gemensamma miljöer.

Som tidigare beskrivet har parken fyra dominerande karaktärer: naturlig vegetation, öppna ytor med höga solitärträd, öppna gräsytor med enstaka träd och slutligen den slingrande vägar. Det är dessa fyra miljöer som står som grund för gestaltningen av parken. De ska få gå igenom över hela Larsberg, och hur detta ska utföras beskrivs nedan.

Den befintliga naturliga vegetationen, hädanefter bara kallad *skogen*, är svårgenomtränglig och tät terräng som agerar som något sorts hjärta i parken. Samtidigt som den är rumsligt tydligt avgränsande så fungerar den också som en fond, det är den som definierar närliggande miljöer som glänta, som ”nästan natur”. Naturen går såklart att beträda, men på samma sätt som vanlig skog - utan vare sig belysning eller handikappanpassning.

De öppna ytorna med höga solitärträd, hädanefter kallade *halvöppen park*, karaktäriseras av gräskapslandskap som följer naturlig topografi, med partier av framstickande berg i dagen. Större delen av himlen täcks av trädskronor från solitära, större träd.

De öppna ytorna med enstaka solitärträd, hädanefter enbart kallade *öppen park*, är även de gräsytor. Skillnaden är att endast enstaka solitärträd är närvarande, som fungerar som fokuspunkter och rumsindelade väggar, snarare än tak. Dessa ytor tenderar också vara anlagda på konstgjort, eller naturligt flacka, partier för att underlätta fri aktivitet och utbredning för besökarna.

Vägarna i parken följer topografin på ett ganska fint sätt. De underordnar sig parken samtidigt som de känns självklara i sin sträckning. Denna ödmjukhet inför parken genomsyrar även i framtiden vägarna i Larsberg.

Genom dessa fyra element, skogen, öppen park och halvöppen park och gc-vägar kan man väva ihop en vacker helhet.

¹² Björklund.

¹³ Grahn, 1991

bild 19

Illustrationsplan

N
1:2000

Teckenförklaring

Områdesgräns

Befintlig skog, s. 28

Ny skog, s. 28

Halvöppen park, s. 29

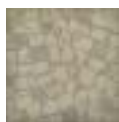
Öppen park, s. 30

Angränsande naturmark, s. 40

Värtan, s. 40

Torgyta, s. 37

Gata, s. 32

Gång- och cykelväg, s. 31

Spårväg, s. 37

Hus, s. 42

Bryggan, s. 40

Berg i dagen

Skogen representerar den vilda naturen. Den befintliga skogen domineras av lönn, asp, björk, ek och rönn, alltså två ädellövträdsarter (lönn, ek) och pionjärer (rönn, asp, björk). Skötseln av skogen är extensiv. Stigar rensas årligen från nedfallna grenar. Var femte år görs röjning. Då rensas skogens kantzoner (de yttersta 5-10 meterna, beroende på skogens ålder och storlek) från uppväxande sly. Skogens kanter blir då luftiga och inbjudande och tryggheten ökar. Även i de centrala delarna av skogen tar man bort enstaka träd som växt sig för stora för tätt inpå andra träd. Varannan gång, alltså vart tionde år, rensas hela skogen från frösådd sly. I samband med detta gödslas skogen med 10-2-8 NPK.

För att lättare kunna skapa en dynamik i ny skog bör man utöka paletten med ytterligare några arter. Dessa kan vara fågelbär, tysklönn och skogslind (ädellövträd) samt hägg och sälg (pionjärer). Genom att ha fler arter att välja mellan får man fler redskap att ge skogen olika karaktärer på olika ställen i Larsberg. Vid nyanläggning av skog samplanteras ädellövträd och pionjärer. På detta sätt får skogen snabbt volym genom pionjärerna men samtidigt försäkras en vacker utveckling över tid genom ädellövträden som sedan låts ta över. Gallring bland pionjärträder utförs med femårsintervall för att försäkra en vacker utveckling av skogen. Efter ett trettiotal år, när man känner att träden växt till sig

nog går man över till samma skötselrutiner som befintlig skog.

Genom att vid nygestaltning dela upp skogspartier i fält med olika kombinationer av ädellövträd respektive pionjärer skapar man en levande skog med många skiftningar. Man bör sätta träden ganska tätt för att tidigt lyckas åstadkomma en skogskänsla.

För risskiktet bör man från befintlig skog ”ympa” in bitar av jord och vegetation.

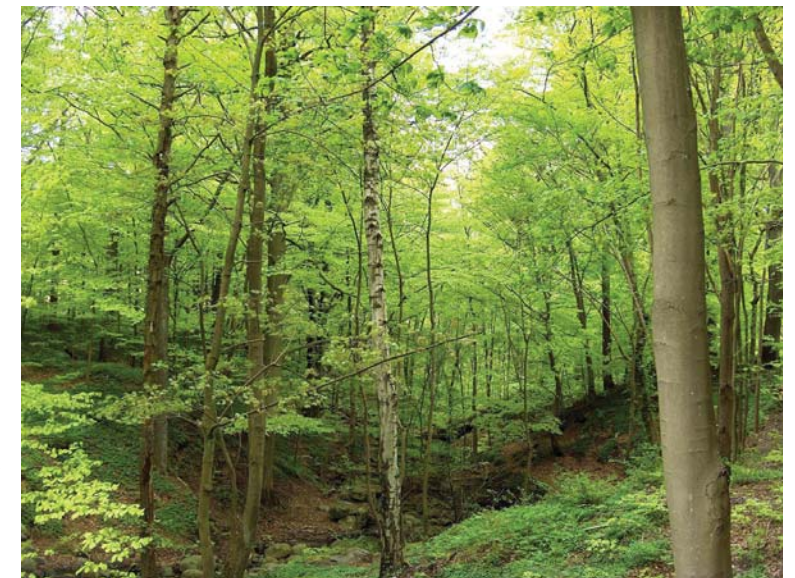

Bild 20 Skogen.

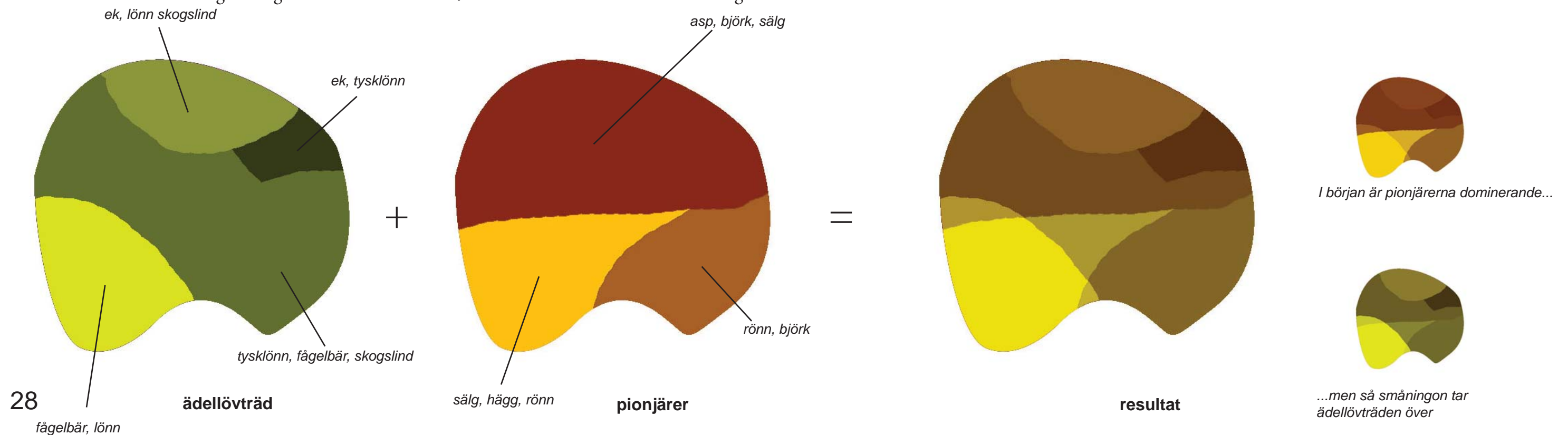

Bild 21 I detta exempel ska ett njurformat skogsparti på ungefär 1ha anläggas. Denna grafik visar princip för hur man i plan kan väva ihop ett lager av ädellövträd och ett lager av pionjärträd för att skapa en skog med naturlig dynamik över tiden.

2. Halvöppen park

Träden i den halvöppna parken fungerar främst som tak, i motsats till träden i skogen som också fungerar som vägg. Solitärträden i den befintliga halvöppna parken består av äldre, sparade ekar och tallar. Dessutom har man mot gaturummet valt att plantera grupper och solitärer av lönn, fågelbär och olika arter av oxlar.

På samma sätt som för skogen bör trädpaletten för den halvöppna parken utökas för att man ska kunna erbjuda olika karaktärer.

Den halvöppna parkens arter utökas med ädellövträd: parklind, tysklönn, rödek, ask, avenbok och bok samt snabbväxande arter: silverpil (*Salix alba* 'Cinerea'), vitpil (*Salix alba* 'Vinterglöd'), häckpoppel (*Populus simonii* 'Fastigiata') och kanadapoppel (*Populus canadensis* 'Gigantea'),

Även här bör snabbväxande och långsamväxande arter varvas för att få upp en volym av trädkronor inom rimlig tid. På de ställen där omgivningen tillåter planterar man ut träd tätare för göra en lätt urgallring vart tionde år. Detta gör att man kan ha en fin täckning av grenvalv från ganska kort tid, men försäkras sig samtidigt om tillräcklig plats för horisontell utbredning av växande träd.

Man kan tänka sig att små träd bör skapa intimare rum, men i fallet Larsberg behövs också stora träd som mellansteg i storlek mellan husen och människan för att skapa intimitet och trygghet i parken. Därför är det viktigt att man inte bara använder arter som kan växa sig höga, utan också att man placerar dem på sådant sätt att de har plats att tillåtas växa sig höga.

I gaturummet finns hårt hamlade lönnar. Dessa har sedan något år beslutats släppas upp. För tätt stående, sjuka eller dåligt utvecklade träd har ringbarkats och ska tas bort när de självdött.¹⁴ Detta projekt är redan påbörjat och fullföljs så att de tidigare hamlade lönnarna kan delta i halvöppen park. Dessa lönnar är visserligen bedömda att kunna växa sig till stora fina träd¹⁵, men även i gaturummet bör man komplettera med andra arter, dels för att försäkra sig om att få högresta träd, men även för variationens skull.

¹⁴ Hedin, 2007

¹⁵ Elg, 2007

Bild 22 Befintlig halvöppen park, här nedanför Larsbergsvägen 48.

3. Öppen park

När den halvöppna parken glesas ur och det skapas sammanhängande rum utan lövverk som tak eller när skogen möts av öppna gräslandskap med enstaka solitärträd - det är då den öppna parken skapas.

Denna karaktär ligger dock aldrig intill väg, hus eller annan byggnation utan är alltid innesluten av antingen halvöppen park eller skog. Syftet med den öppna parken är att ge såväl fysiskt som visuellt andrum i parkens hjärta. Där kan man stanna upp för att leka, umgås, sola eller bara vila benen lite.

Den öppna parkens solitärträd består av arter med mer kulturväxtkaraktär, alltså växter som inte associeras som inhemska, till exempel grå valnöt (*Juglans cinerea*), platan (*Platanus acerifolia*), blodbok (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), tårbjörk (*Betula pendula* 'Yongii'), smalbladig silverlönna (*Acer sacharinum* 'Wieri') och rödblommade hästkastanj (*Aesculus carnea* 'Briotii'). Detta ger den öppna parken ännu mer känsla av park, i jämförelse med natur, alltså mer människobetonat än vilt. Endast exempel på träd listas ovan, eftersom val av enstaka solitärträd är plats- och idébundet. Dessa bör alltså noggrant väljas ut för varje plats.

Den öppna parken pusslas in mellan skog och halvöppen park och är beroende av dessa två andra miljöer som fond. I vilket sammanhang den öppna parken ligger påverkar alltså hur den kommer att användas och hur den i övrigt bör utformas.

Bild 23 Öppen park, här ett exempel på större yta med plats för lek och umgänge i stora grupper.

4. Vägsystem: gång- och cykelvägar

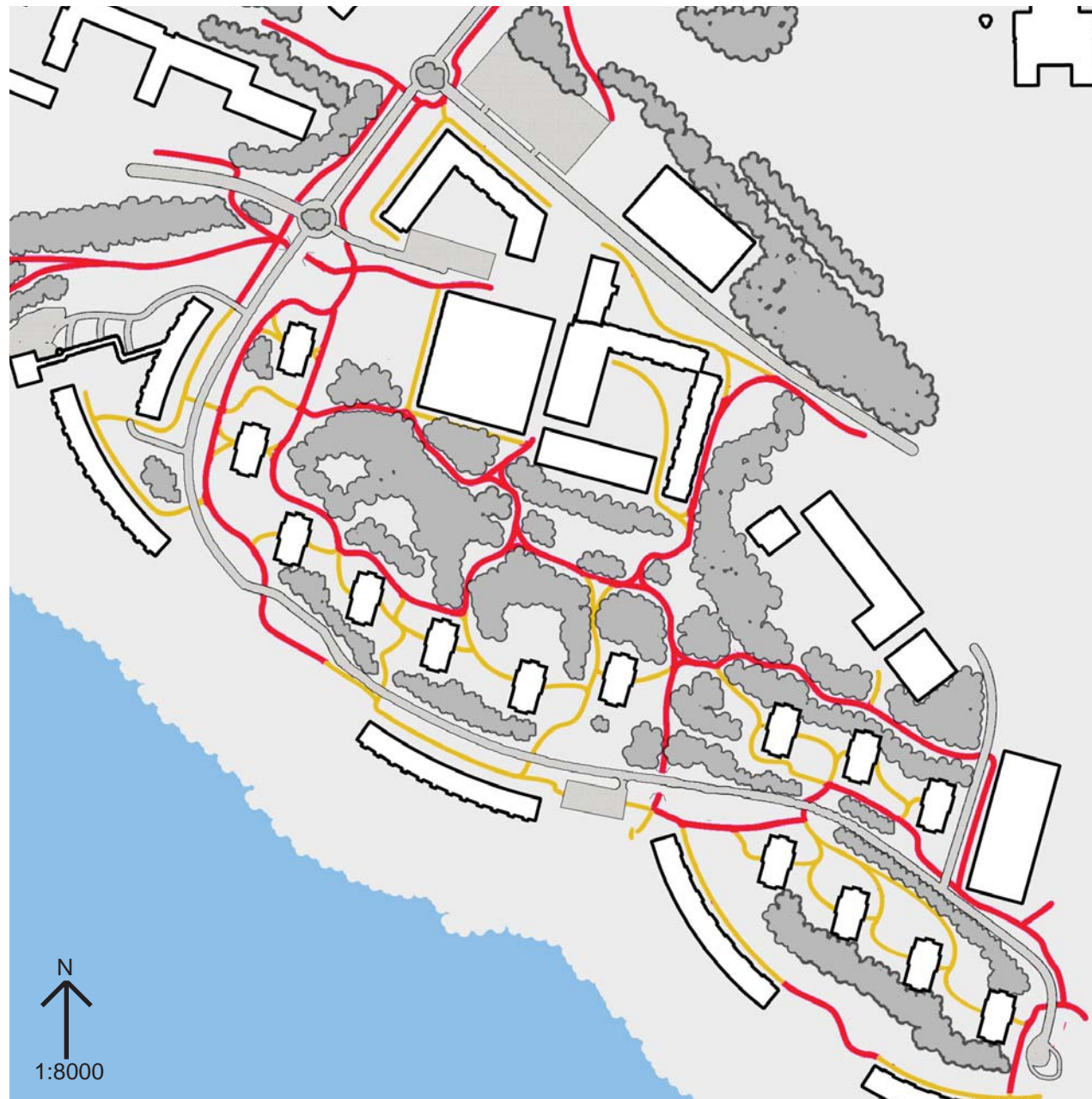

Bild 24 Mitt i parken är gångvägarna något bredare (röd färg) och mellan husen smalnar de något (gul färg). Detta bidrar till känslan av skillnad i offentlighet mellan de centrala gångvägarna och de närmast husen. På flera sträckor sammanfaller den föreslagna vägdragningen med befintliga vägar, men eftersom Larsbergs gc-vägar är i så dåligt skick får alla vägar anses behöva ny grundläggning. Den ursprungliga vägdragningen illustreras på sidorna 11, 16 och 19.

Gång- och cykelvägarna i Larsberg är element som skär igenom Larsberg och de olika parkmiljöerna. För att framhäva parkens gröna kvaliteter bör även de nya gångvägarna följa parken, snarare än föra. Gångvägarna ska följa parkens topografiska och växtliga rytm. Detta innebär i praktiken bland annat att vägarna inte alltid bör gå rakaste vägen, utan får samverka med omgivningen för att skapa en vindlande, upplevelserik stig.¹⁶ Genom att lägga gångvägarna några centimeter lägre än omgivande natur förstärker man också närvaron av parken. Ett annat grepp är att jobba med olika dimensioner på bredden. I planen till vänster syns två färger, som representerar olika grader av offentlighet. Larsbergs huvudvägar får vara lite bredare där man lätt kan mötas ett par personer och kanske någon cykel. Mellan husen och på de vägar med halvprivata mål låter man vägarna vara lite smalare, för att ta ned skalan, tempot och föra människor närmare varandra. Slutligen används konsekvent stenhjöl som material till gångvägarna. Detta ökar närheten till naturen ännu lite mer och signalerar på ett tydligare sätt att dessa vägar är fotgängarnas och cyklisternas, inte bilisternas! För att kunna lägga en stenhjölsväg några centimeter under gräs skiljs de med fördel åt av en långslöpande bård av cortenstål, som på ett definitivt sätt håller vägen på plats. Detta hindrar också eventuella bilförare, om än psykologiskt mer än fysiskt, från köra över vägkanten och in i parken. Denna princip följs så långt markförhållandena tillåter det. I de fall grundvattnet är högt kan man tänka sig att bygga på flacka vallar mot vägen för att få önskad effekt.

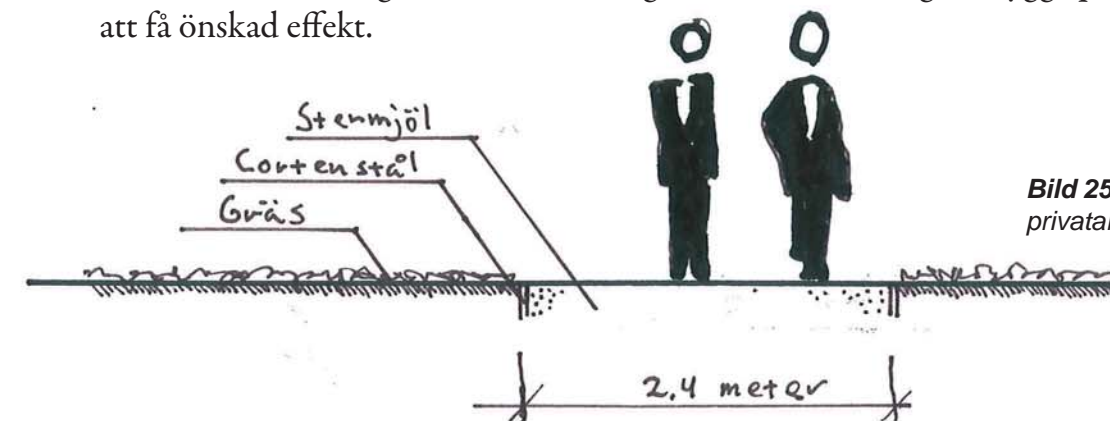

Bild 25 Smalare gångväg skapar intimitet i privatares sammanhang.

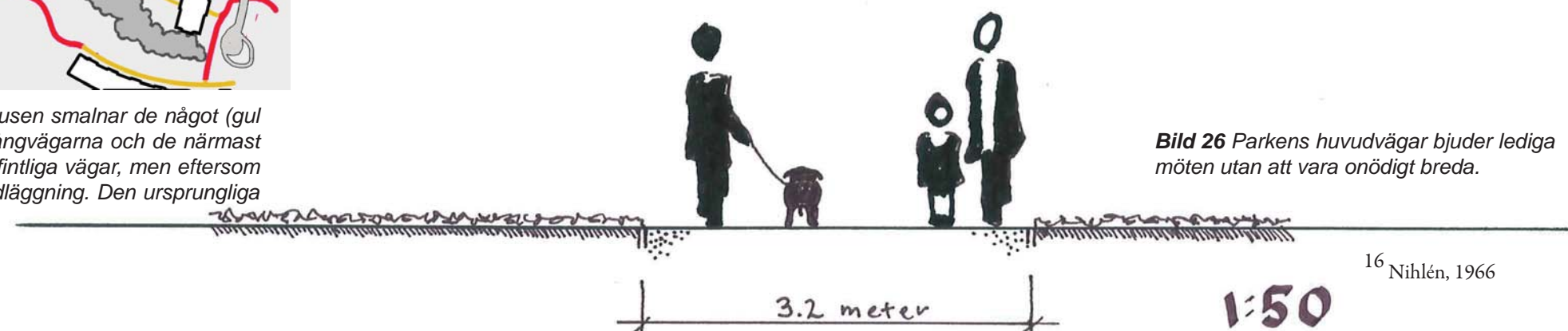

Bild 26 Parkens huvudvägar bjuder lediga möten utan att vara onödigt breda.

¹⁶ Nihlén, 1966

5. Vägsystem: bilväg

Förslag

Det befintliga gaturummets väl tilltagna dimensioner sätter bilisten i första rummet. Gatans bredd varierar mellan åtta och tolv meter, hastigheten är begränsad till 50 km/h. Växtligheten representeras av hårt tuktade lönnar och rabattrosor. Detta skapar ett gigantiskt gaturum med tio våningshusen som fond.

För att skapa en trivsamt parkmiljö som ska lyckas sträcka sig över gatan bör körbar yta reduceras till 6 meter, och hastigheten nedsättas till 30 km/h. Parken tar kommandot över rummet i form av halvöppen park. På det sättet får man en levande park i det som tidigare var ett stort, samlat gaturum.

I Larsberg har John Mattson Fastighets AB ungefär 1500 lägenheter. I garagen finns 1479 parkeringsplatser och utomhus ytterligare ett drygt hundratal. Därutöver finns ett uppskattat hundratal besöksparkeringsplatser, kommunens gratisparkering längs med gatan samt BRF Ekbackens parkeringar. Ett område som Larsberg, givet boendeform, möjligheter till kollektivtrafik och närhet till innerstan bör inte ha mindre än 0,6 parkeringsplatser per lägenhet.¹⁷ Detta innebär att man med enbart befintliga parkeringsplatser i garagen uppfyller kvoten med råge, närmare 1 plats per lägenhet. Detta gör att ytan mellan vägen och husen med gott samvete kan friställas för parken. Det är dock klokt att fortsätta tillhandahålla besöksparkeringsplatser närmare husen. Detta görs bäst genom att placera långsgående parkeringsplatser vid väggkanten. Dessa kompletteras med några större utomhusparkeringar i områdets kanter. På dessa 32 vis uppfyller man bilvägens funktionskrav på tillgänglighet utan att för den delen göra avkall på parken.

¹⁷ Nilsson.

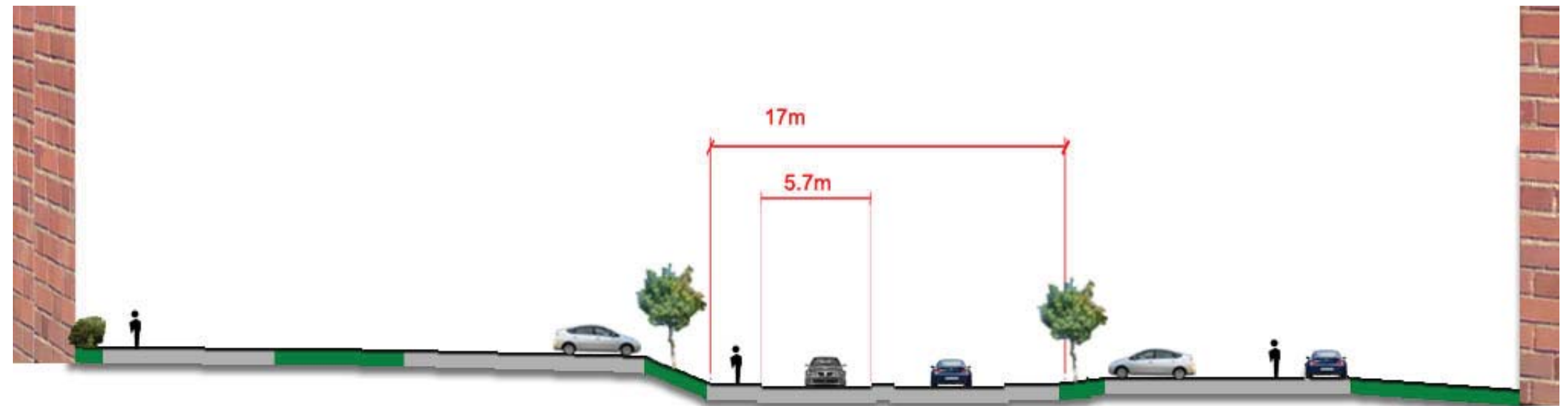

Bild 27 Exempel på gaturummet idag, mellan Larsbergsvägen 20 och 13. Med trottoarer är vägen 17 meter bred. Gatumiljön förstärks ytterligare med parkeringar inklämda mellan husen och vägen. Växtligheten representeras av gräs och hårt tuktade lönnar.

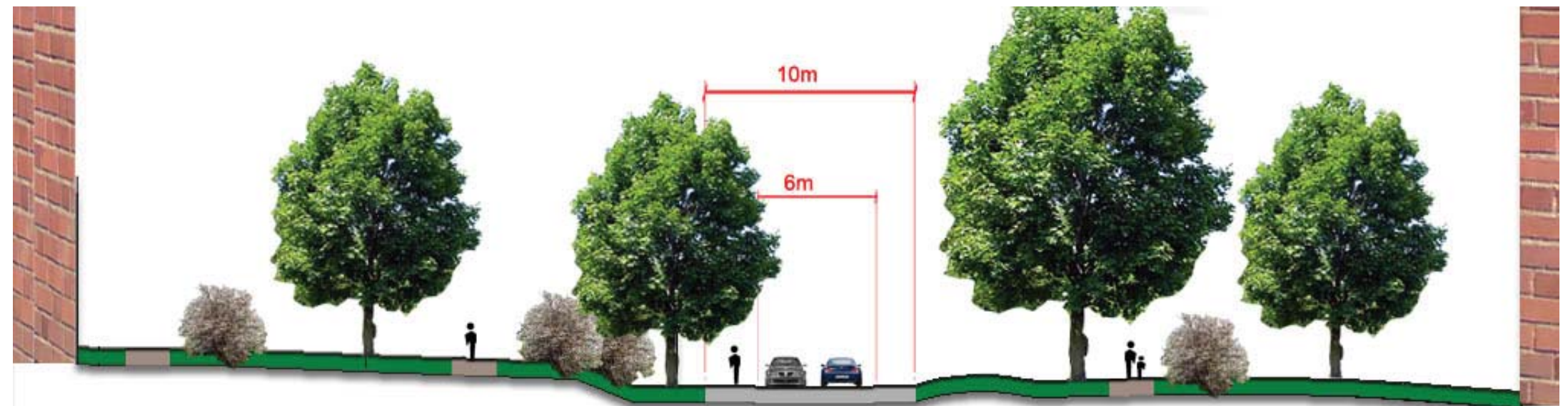

Bild 28 Kompletterande växtlighet, organisk topografi och avsmalnade körfält ger parken inflytande över vägen. Körbara gångvägar anläggs i stenmjöl för att ytterligare förstärka den promenerande människans miljö.

1:250

Ett mål med detta program är att minska gaturummet dominans. Om man tänker att gatan är ett element som sträcker sig genom den halvöppna parken är det också rimligt att använda den halvöppna parkens tankegångar kring träd. Hårt skurna lönnar och småvuxna träd får alltså lämna plats för större solitärer.

Dessa fyra karaktärer; skog, halvöppen park, öppen park och vägarna är de fyra delkaraktärerna som hela Larsberg gestaltas genom.

Nära husen är det naturligt att det erbjuds platser av avtagande offentlig karaktär. Genom att krympa skalan kan man lägga på ett nytt lager av de fyra karaktärerna, och på det sättet gestalta intimare rum. Om ett utrymme mellan två hus exempelvis är av karaktären halvöppen park kan man i denna i sin tur gestalta med parkens tre karaktärer, fast i en mindre skala. Skog representeras av friväxande blandbuskage av inhemska arter såsom häggmispel, måbär, oxbär och nyponros. Halvöppen park grundläggs av mindre träd som mannaask (*Fraxinus ornus*), trubbhagtorn, ullungrönn (*Sorbus 'Dodong'*) och getapel. Den öppna parken blir i denna mindre skala den öppna gräsyta som blir kvar mellan skog och halvöppen park. Mindre solitärer att jobba med är småväxta kulturträd som magnolia, uppstammad syren, glanskörsbär (*Prunus serrula*) och amerikansk strimlönn (*Acer pensylvanicum*). Man kan också leka med tanken på tredje och fjärde lager av park där man går ner ännu mer i skala. Kanske är skog då dungar av plymspirea i tredje lagret och dungar av marktäckare eller tidiga lökar i fjärde lagret. Halvöppen park kan få vara vallmo eller krollilja i tredje och smågrupper av narcisser eller tulpaner i fjärde lagret. Öppen parks accenter kan vara syrenhortensia eller pion i tredje lagret och kejsarkrona i fjärde lagret. Metoden att jobba i flera lager är också användbart på andra platser i

Bild 29 Att lägga lager på lager av parkens tre karaktärer kan liknas vid det matematiska fenomenet fraktal, där ett mönster upprepar sig i evighet i alla skalor.

parken när man ska projektera och gestalta i detalj.

Framför många hus är det idag naturlig biltrafik fram till porten. Överdimensionerade asfaltsytor både möjliggör och inbjuder till onödigt mycket trafik fram till husentréerna. Men hur ska man kunna möjliggöra framkomst till portarna för exempelvis flyttlass utan att för den delen inbjuda till onödig trafik? Genom att säkerställa parkens dominerande identitet och samtidigt se till att man som bilist med lite möda kan ta sig fram till portarna löser man den problematiken. Exempelvis genom att förhindra siktlinjer från vägen och porten så lyckas man inte bara ingjuta försiktighet i bilisten som ska till huset, utan lyckas också med konststycket att de boende inte behöver associera sin entrémiljö med vägen.

Många av husen har lägenheter i bottenvåningen. För att skydda mot insyn är det buskar planterade utanför fönstren till dessa lägenheter. Problemet är att vissa buskar inte bara skyddar mot insyn utan också hindrar solinstrålning och motverkar möjligheten att relatera till utemiljön inifrån lägenheten. Vägarna går konsekvent någon meter utanför fönstren och buskarna som ofta är av arter som inte bör beskåras ser skräpiga ut. Enligt optikens grundlagar gäller att ljus som går åt ena hållet också kan gå åt andra. Dock lyder känslan av trygghet inte optikens lagar. Man har bäst insyn när det är mörkt ute och ljust inomhus, men paradoxalt nog kan man uppleva sig mer uttittad när man sitter i ett mörkt kök en solig dag. Problemet handlar alltså om upplevd trygghet. För att förstärka tryggheten för de boende ska man i så stor mån som möjligt undvika gångvägar intill huskropparna. Att man får ut vägarna en bit från husen klingar också väl med parktemat. På detta sätt ökar man den privata sfären för de som bor på undervåningen. I de fall vägen måste gå längs med ett hus med fönster på bottenvåningen bör den inte ligga närmre än fem meter.

EU-mopeder blir vanligare i Sverige i allmänhet och Lidingö i synnerhet. Alternativ för parkering av EU-mopeder placeras längs gatan, i parkeringshus men också i anslutning till cykelställ. Cykelparkering bör placeras mellan husens entréer och gatan. De hus som har entréer åt flera behöver enbart cykelställ vid den ena entrén.

Belysta trädkronor får stå för den huvudsakliga belysningen i den halvöppna parken. Genom att låta ljuset reflekteras mot träden skapas en öppen atmosfär. För att ge tillräckligt med ljus får man prova sig fram med olika ljusstyrkor och täthet mellan armaturerna. En faktor som inte får glömmas bort är trädens avlövningscykel och hur detta påverkar belysningsmöjligheterna av växterna. Kanske bör det till och med vara olika armaturer som tänds på sommar- respektive vinterhalvåret. Man ska också arbeta med en differentiering i ljusstyrka och därigenom accentuera eftersträvd rumslighet. Exempelvis kan man vilja ha lite ljusare i närheten av portar, vid uppehållsplatser och korsningar av gångstråk. Ljuset kan alltså tilldelas flera funktioner förutom att lysa upp. Dels ska det leda och underlätta navigationen, men också bidra till rumsindelningen.

I gränslandet mellan skogen och öppnare miljöer låter man specialbyggda belysningsstolpar stå för ljuset. Dessa stolpar som beskrivs närmare på nästa sida har riktat ljus, dels uppifrån ned mot vägar, men också nedifrån upp mot träden. Det uppåtriktade ljuset skiljer sig lite i karaktär från markarmaturerna under solitärträden. Genom att man anlägger en vinkel träffar ljuset träden lite från sidan och de upplevs då som vägg, snarare än som tak, som i det förra fallet. Detta passar väl ihop med hur solitärträden, respektive den naturliga parken fungerar rumsligt under dagsljus. Att lysa upp växtlighet "inifrån" skapar också en behagligare ljussättning som kan upplevas som tryggare än det traditionella förfarandet att belysa gångvägarna och då låta angränsande växtlighet bli en mörk ogenomtränglig massa.

Eftersom skogen främst finns en bit bort från husen betyder detta att enbart de skogsnära gångvägarna får direkt belysningen. Även detta passar väl överens med tidigare tankar om två grader av offentlighet i gångrummet. I

hjärtat av parken bildar stolparna likt en elljusslinga, mellan husen belyses gångvägar enbart indirekt genom upplysta träd och buskage. Detta betyder inte att det ska vara extra mörkt mellan husen, enbart att fokuset inte är på vägarna och deras riktning på samma sätt, utan snarare på rummen. I de fall träd-baserad belysning inte ger tillräckligt med ljus kan man med dolda ljuskällor belysa mark och byggda element.

Arbetet med belysning i Larsberg bör ges stort utrymme och behandlas med fördel av landskapsarkitekter i samarbete med belysningskonsulter.

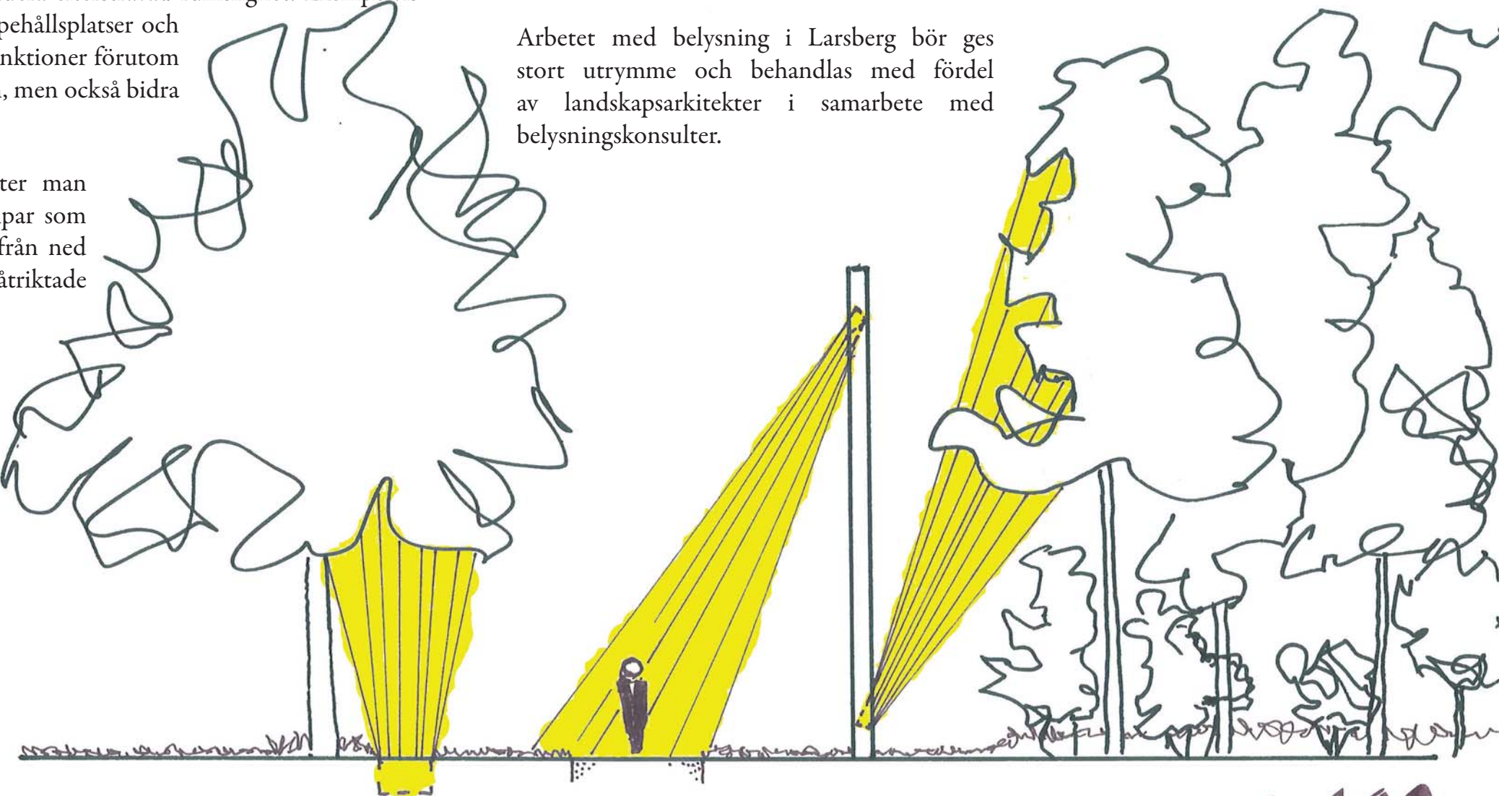
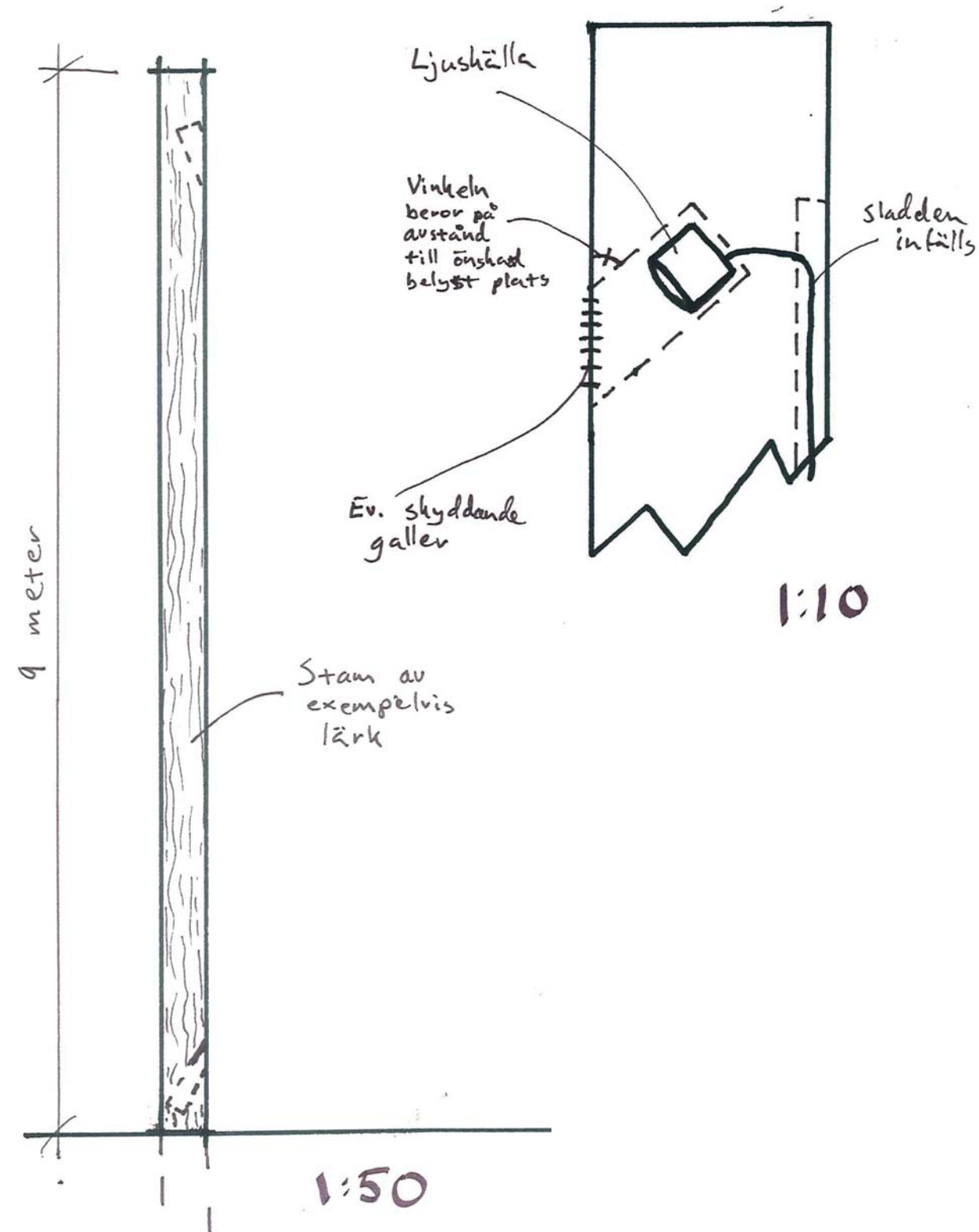

Bild 31 Två olika belysningsprinciper: Till vänster i bild ser vi hur träden i halvöppen och öppen park belyses underifrån av markspottar. De bredare gångvägarna och den tätare, naturliga parken belyses från en specialbyggd armatur som är formgiven att smälta in bland trädstammarna.

1:100

Tanken med belysningsstolparna är att de ska smälta in väl i parken. Armaturernas gestaltningstematik kan alltså sägas vara osynlighet, i den mån att det ska vara osynliga mot parken som bakgrund. I den mån det inte går att arbeta helt osynligt får man stilisera. Om armaturen exempelvis inte får plats i trädstammen så ska man inte låta den sticka ut tio centimeter och hoppas att det knappt syns. Då är det bättre att arbeta med en organiskt formgiven armatur att sätta utanpå stammen istället.

Bild 32 Exempel på hur belysningsstolparna kan utformas.

De stora skivhusen är viktiga landmärken för Larsberg, men i övrigt finns ingen tydlig områdesgräns. För att skapa ett sammanhållet bostadsområde bör man inte vara rädd för att tydligt visa var det börjar och slutar. Detta gör man först och främst genom att ha ett sammanhållet tema i gestaltningen. Men man kompletterar intrycket med annonserande element vid områdets viktiga entréer. Dessa kan vara i form av växtlighet, offentlig konst eller stiliserade stycken natur.

Principen för gestaltning av entréerna är att skapa stillsamhet, som omsluter besökaren med den omedelbara känslan av att befinna sig i parken Larsberg. Oavsett tempot innanför och utanför områdesgränserna så bjuds man att sakta ned hastigheten när man närmar sig området, för att riktigt ta till sig skiftningen i miljö. Genom denna gestaltningsmässiga metod kan man åstadkomma att tempo och rum i Larsberg kan agera autonomt i förhållande till omvärlden. Vad som än händer utanför så är det invånarna i Larsberg som bestämmer sin levnadsföring, och makten att göra det infinner sig så fort man rör sig över områdesgränsen. Då börjar parken, då börjar Larsberg.

För bilisterna formas "trattar" som börjar i vägkänsla och slutar i park. Redan utanför Larsberg låter man parken smygstarta med höga solitärträd för att sedan vid områdets egentliga gräns tydligt visa att "här börjar parken". Detta görs genom en tvingande, fysisk affirmation av trafikanten, samtidigt som man på något vis representerar parken i gaturummet. Ett exempel är cirkulationsplats med starkt parktema. Man tvingar bilisten att väja för rondellen samtidigt som man mitt i visar vem som bestämmer; parken. För fotgängare och cyklister kan det handla om en något subtilare skifte i miljö.

Här handlar det inte om en påtvingad, aktiv handling utan snarare en förändring i perception av sin omgivning. Detta görs genom att låta inte bara träd utan även andra element sträcka sig ut utanför området. Vägen kanske fångar upp landskapets rytm, och dess markmaterial kanske blir till stenmjöl redan utanför området. Höga solitärträd kan ha smitit ut från halvöppen eller öppen park. På insidan av parkens egentliga gräns kan man gärna anlägga ett "vilplan" med sittmöjligheter och tid för kontemplation.

Det är viktigt att parken får dominera landskapsbilden ända till områdesgränserna, så att man känner tydligt var området slutar och omgivningen tar vid. Hellre får parken närvara övertydligt än riskera att glesas mot kanterna. På det sättet stärker man Larsbergs identitet ytterligare.

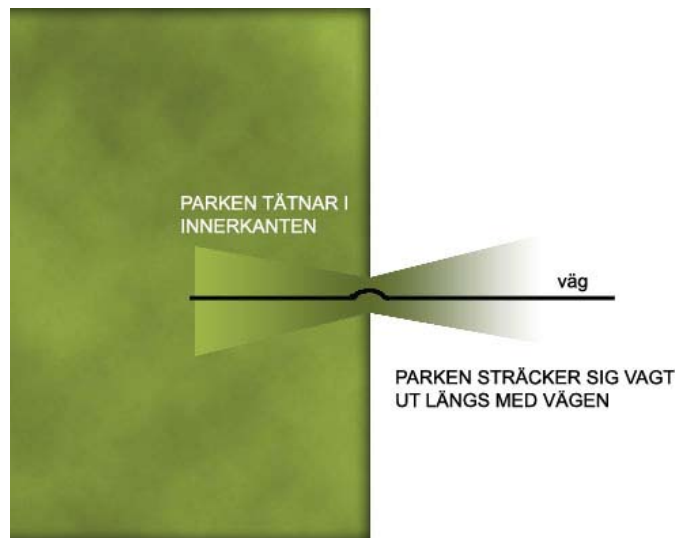

Bild 33 Parken tättnar vid områdets innerkanter. På samma sätt smyger sig parkkänslan på likt en tratt för ankommande trafikanter. Vid entréen bryts tempot för att tydliggöra var parken börjar.

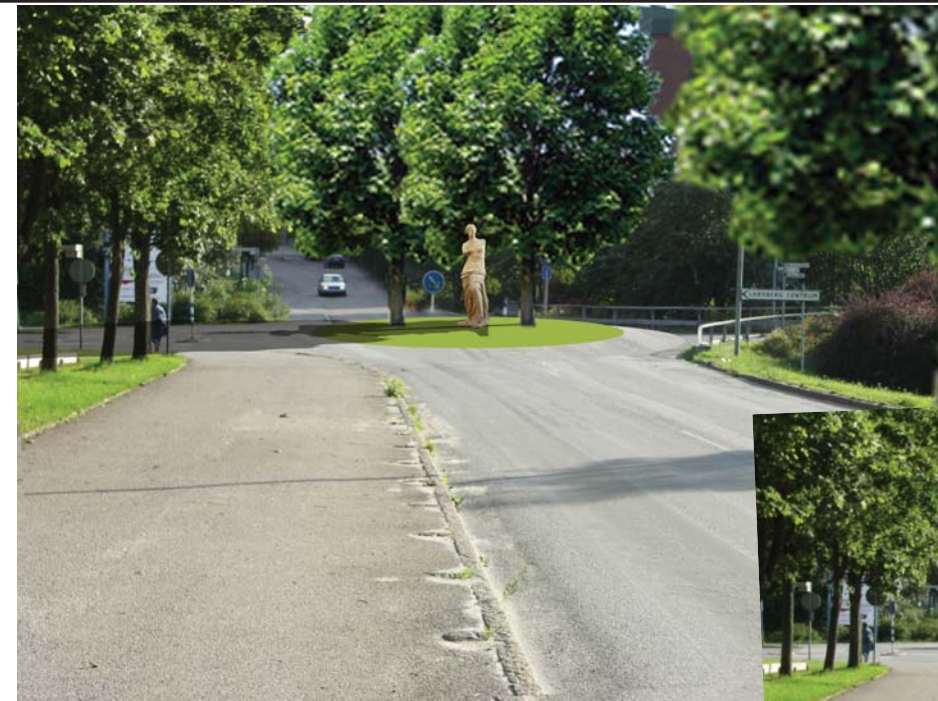

Bild 34 Korsningen Larsbergsvägen/Bodalsvägen. Bilden visar hur man med enkla medel kan skapa en stark identitet i områdesentréen. I bakgrunden skymtar det avsmalnade gaturummet.

Bild 35 Korsningen Larsbergsvägen/Bodalsvägen idag.

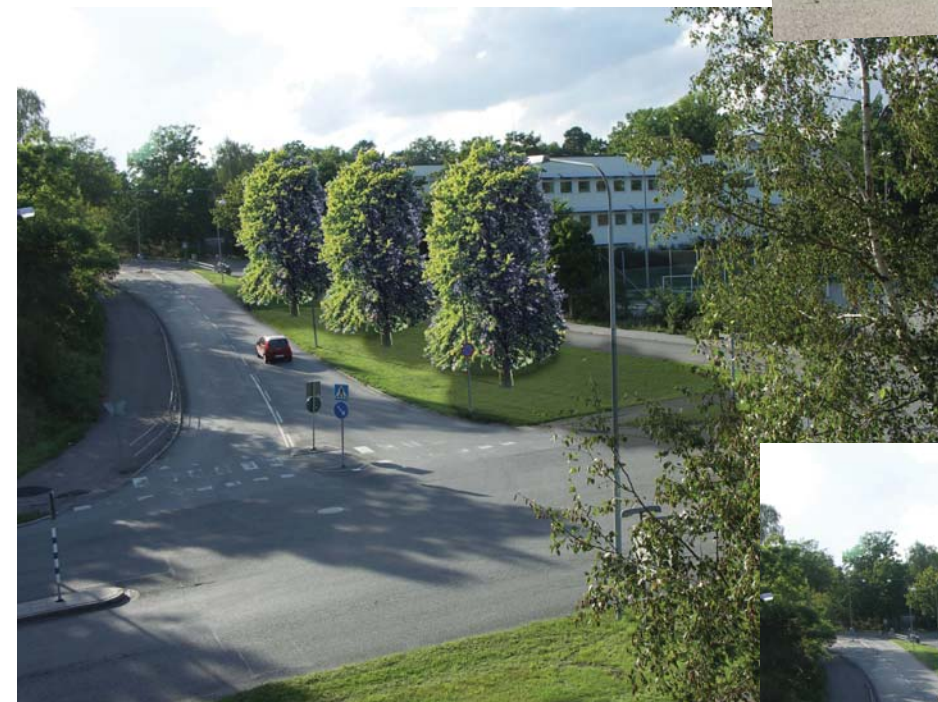

Bild 36 Korsningen Larsbergsvägen/Läroverksvägen, som egentligen ligger utanför Larsberg. Bilden visar hur området kan påannonseras genom nyplantering av stora träd i befintlig gräsmatta.

Bild 37 Korsningen Larsbergsvägen/Läroverksvägen idag.

Bild 38 Gångvägen från Larsbergs station är redan nu ganska landad i landskapet, men lyfts inte upp av parken. Fler höga träd, mer och vackrare belysning skulle ge stigen support. Gångtunneln under Agavägen kan också kännas otrygg, men den planeras redan nu att tas bort i och med byggandet av ICA Kvantum.

Larsbergs kanske viktigaste entré är den från Lidingöbanan. Det finns egentligen ingen anledning att inte låta parktemat också röra sig norrut och omsluta Larsbergs station. På det viset slipper vägen dit bli en transportsträcka i ett odefinierat ingenmansland.

Ett nytt ICA Kvantum är planerat mellan Larsbergs station och övriga Larsberg, där tanken är att en torgyta framför butiken ska vara huvudstråk för både resenärer från lidingöbanan och kunder som går mellan affären och parkeringen. För att parktemat inte ska brytas för starkt bör denna parkyta vara ganska grön, det vill säga gestaltas inom temat öppen park med höga solitärträd som tak, även fast man kan understryka torgkaraktären med exempelvis gatsten som markmaterial och belysningsstolpar varvade med trädens stammar. Precis som beskrivet på föregående sida så bör parken förtätas mot kanterna för att inte riskera att man tappar parktemat vid gränserna. I fallet med Larsbergs station innebär det att man exempelvis kan se till att lägga en rand av skog mellan Södra kungsvägen och spåret samt att se till att man inte har öppen park som gränsar mot odefinierad närliggande kommunmark.

Man bör också se över själva stationen. Man kan bygga vackrare och större vindskydd med infravärme, generös belysning och kanske lite bakgrundsmusik.

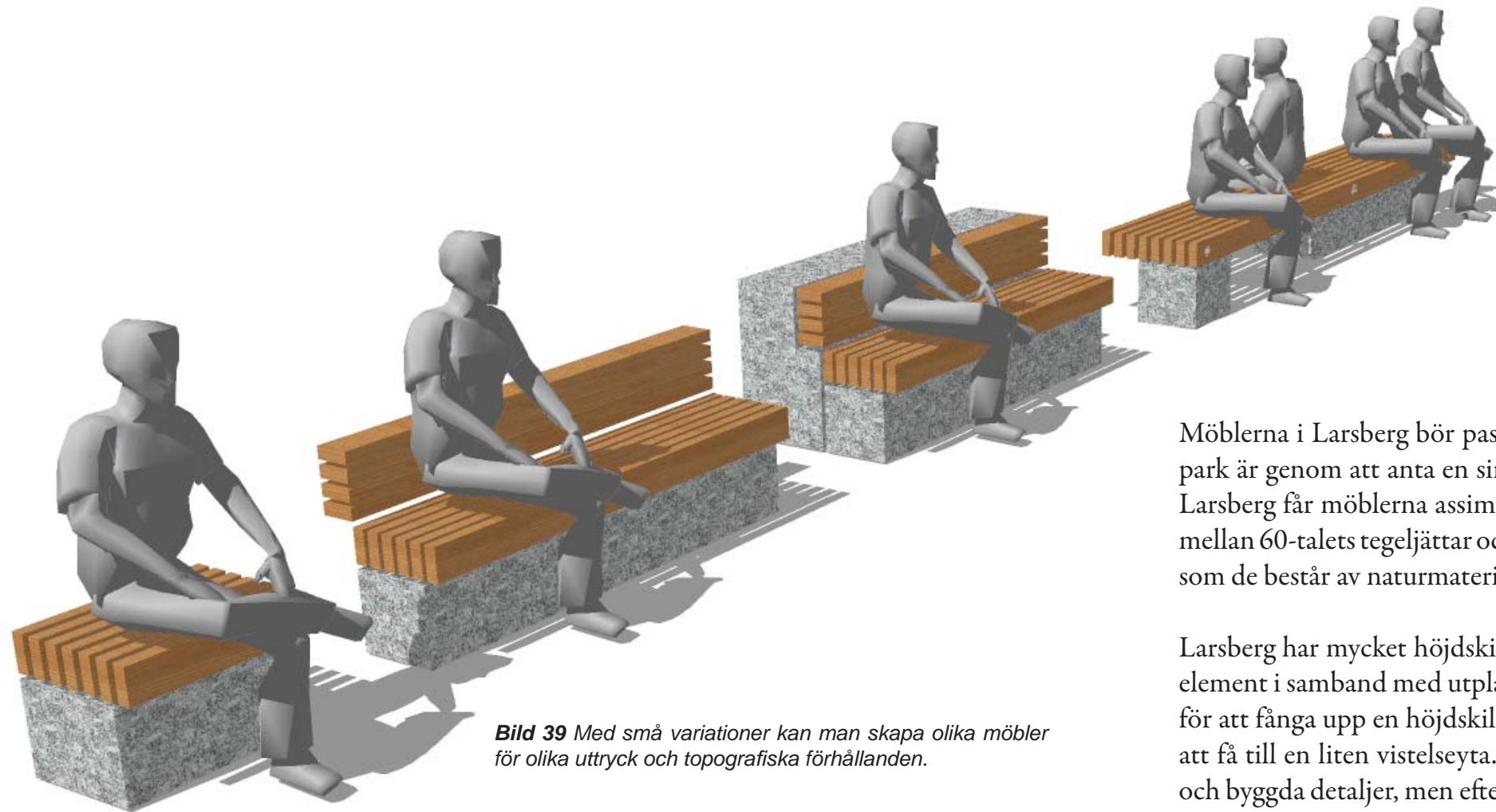

Bild 39 Med små variationer kan man skapa olika möbler för olika uttryck och topografiska förhållanden.

Möblerna i Larsberg bör passa in i parktemat. Ett sätt man tidigare ofta valt att anpassa möbler till park är genom att anta en sirlig, romantisk utformning som kompletterar naturens skönhet. I fallet Larsberg får möblerna assimileras av både parken och byggnaderna, de fungerar som en byggd länk mellan 60-talets tegeljättar och parken. Därför är formspråket tungt, enkelt och geometriskt samtidigt som de består av naturmaterial.

Larsberg har mycket höjdskillnader och en hel del berg i dagen. Man kan med fördel använda dessa element i samband med utplacering av möbler. Exempelvis kan en lång soffa samtidigt agera stödmur för att fånga upp en höjdskillnad. Ett naturligt parti berg i dagen kan kläs med stående träribbor för att få till en liten vistelseyta. Detta kräver visserligen nogsam inventering inför placering av möbler och byggda detaljer, men eftersom parken i övrigt behöver en rejäl genomgång kan dessa tankegångar ju lika gärna inkorporeras i nyprojektering.

Bild 40 Mopedägare och motorcyklister blir glada om de har något att kedja fast fordonet i.

Bild 41 Cykelställ som med fördel placeras mot skog eller fasad.

Bild 42 Sittbänk i park.

I nuläget finns otaliga lekplatser utspridda över hela Larsberg. Gemensamt är att de har en eller ett fåtal blandade lekredskap var och är inramade av både växtlighet och staket i raka, geometriska former. Detta isolerar lekplatserna, samtidigt som de förankras väldigt dåligt i landskapet. Lekplatser måste givetvis uppfylla gällande EU-normer, men inte någonstans står det att de måste vara tråkiga.¹⁸ Min tanke är att man i Larsberg ska ha högst två lekplatser för större barn. De bör vara påkostade och ligga i anslutning till stora, öppna ytor. Dessutom bör det finnas ett antal mindre, intimare rum med små redskap, sandlådor och umgängesmöjligheter för de vuxna och de minsta barnen. Lekplatser för mindre barn kan visserligen med fördel läggas i anslutning till de för större barn. De vuxnas närhet kan bidra till ett lugn även för de barn som leker själv. Viktigt är dock att inte blanda redskapen så att de små barnen riskerar att bli nedsprungna. I övrigt bör också stor vikt läggas vid att integrera lekplatserna i landskapet, de får gärna ligga skuggigt med endast de stora öppna ytorna solbelysta. Man bör också undvika att stänga in lekplatserna med staket. Ytterligare litteraturfördjupning rekommenderas inför planering och gestaltning av lekplatser.^{19,20}

Det är inte bara barn som är hemma om dagarna och söker rolig sysselsättning, det gäller också i stor grad för pensionärer. Även för dem kan man tänka sig att man gestaltar någon sorts "lekplatser" eller kanske snarare umgängesplatser. Dessa kan vara kolonilotter, boulebanor eller kanske bara noggrant utplacerade sittmöjligheter i anslutning till ett vackert sceneri.

Bild 43 Man kan tänka fritt och stort när man gestaltar lekplatser. Lekredskap från de stora tillverkarna är ofta fula och dya. Man får en vackrare, roligare och mer unik miljö om man låter lekplatserna växa fram ur landskapet.

Bild 44 Möjlig placering av en större lekplats. Gemensamma faktorer att söka efter är centralt läge, viss naturlig avskildhet men med närhet till större öppna ytor såväl som tätare växtlighet.

¹⁸ SIS - Tjänster och personlig säkerhet, 2007

¹⁹ Lenninger & Olsson, 2006.

²⁰ Wahlund, 2008.

Mellan Larsberg och Värtan ligger ett nyckelbiotopsklassat naturområde med vackert belägna vandringsstigar. Lidingö stad har fastslagit att den visuella kontakten med Värtan är av stort värde för Larsberg och att man bör friställa de stora solitära tallarna och ekarna från uppväxande vegetation.²¹ En skötselplan baserat på dessa premisser har under 2008 framställts av Skogsstyrelsen på uppdrag av BRF Ekbacken och John Mattson Fastighets AB. Med denna skötselplan som bas kan man förhoppningsvis säkerställa fortsatta goda kvaliteter av området.

Ett ytterligare sätt att öka närheten med vattnet är att i södra kröken av Larsbergsvägen anlägga en lång brygga som tar besökarna en bra bit mot Värtan och upp över naturen. För att förstärka perspektivet görs hela bryggan något avsmalnande. Detta blir Larsbergs yttersta spets mot naturen.

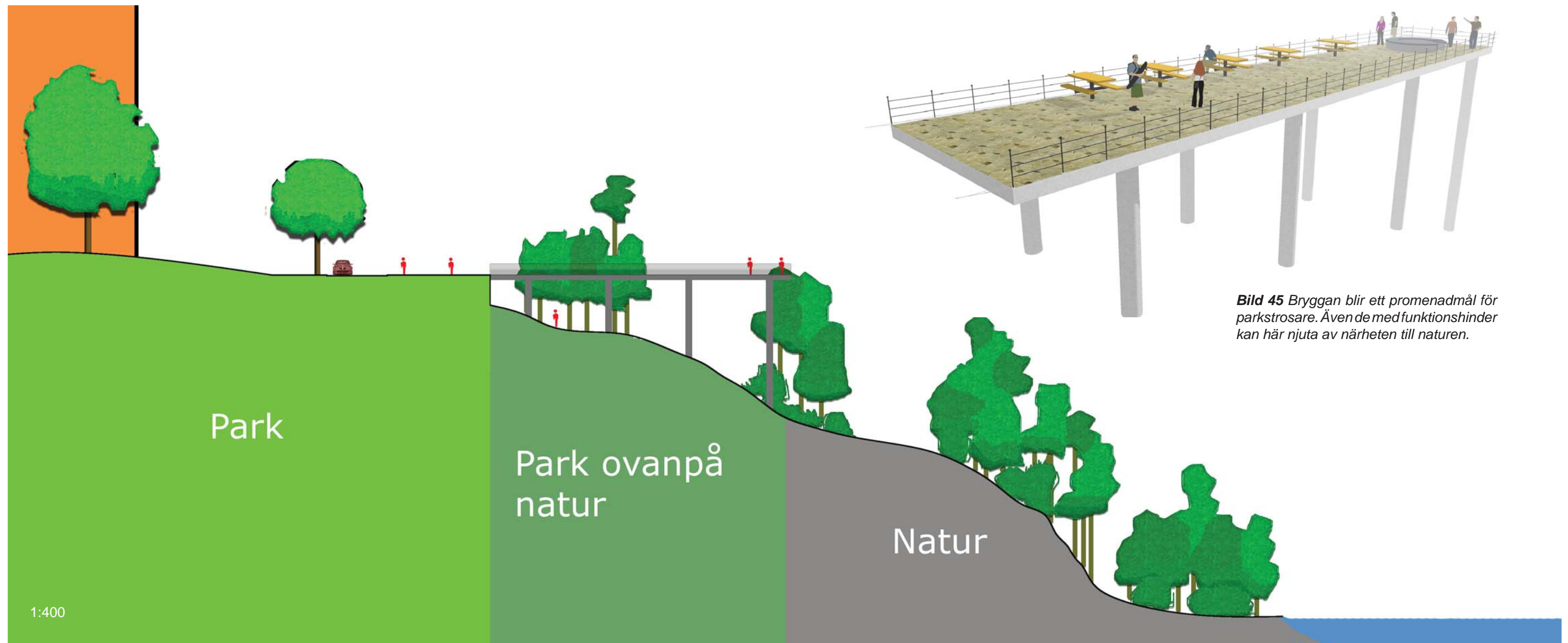

Bild 45 Bryggan blir ett promenadmål för parkstrosare. Även de med funktionshinder kan här njuta av närheten till naturen.

Bild 46 Larsbergs dramatiska brant mot Värtan är en fantastisk vy som här tillgängliggörs för parkens besökare. Upplevelsen av att promenera ovanför naturen erbjuds genom bryggan, tillsammans med en starkare visuell kontakt med Stockholm.

Husen i Larsberg har nedkast för hushållssopor och rum i bottenplan för grovsopor. Det nybyggda huset i centrum har en s.k. molok, en stor påse nedsänkt under marken som töms med kranbil. Systemet fungerar bra och en önskan finns att hantering av hushållssopor i övriga hus följer detta system.

För grovavfall finns det också tankar att få ut hanteringen från husen. Flera fördelar finns. För det första minimerar man trafik av arbetsfordon till och från byggnaderna. För det andra friställer man utrymmen i husen som kan användas till annat i förvaltningsverksamheten. För det tredje kan man då dela på ett och samma utrymme per två hus (för skivhusen). Detsamma gäller för molokerna. Eftersom skivhusen har genomgående entré behöver dessa funktioner enbart finnas mellan varannat skivhus. Hur ska då grovsoporna förvaras? Man uppför mindre byggnader, med en hyresgästentré och en serviceentré för avfallshämtarna. Det kan tyckas onödigt med två dörrar, men en påkostad formgivning handlar inte bara om funktionalitet utan också om att trivas med sin miljö. Det är också viktigt att dessa anläggningar harmoniserar med gården och spelar väl in i parktemat.

För grovsoprummet som visas här på skisser passar det väl att lägga ganska nära Larsbergsvägen så att servicebilar lätt kan backa in.

Bild 47 Ett exempel på formgivning av byggnad för grovsopor. För att skapa trygghet och hålla god relation till parktemat genomsyras gestaltningen av transparens och närhet till naturen.

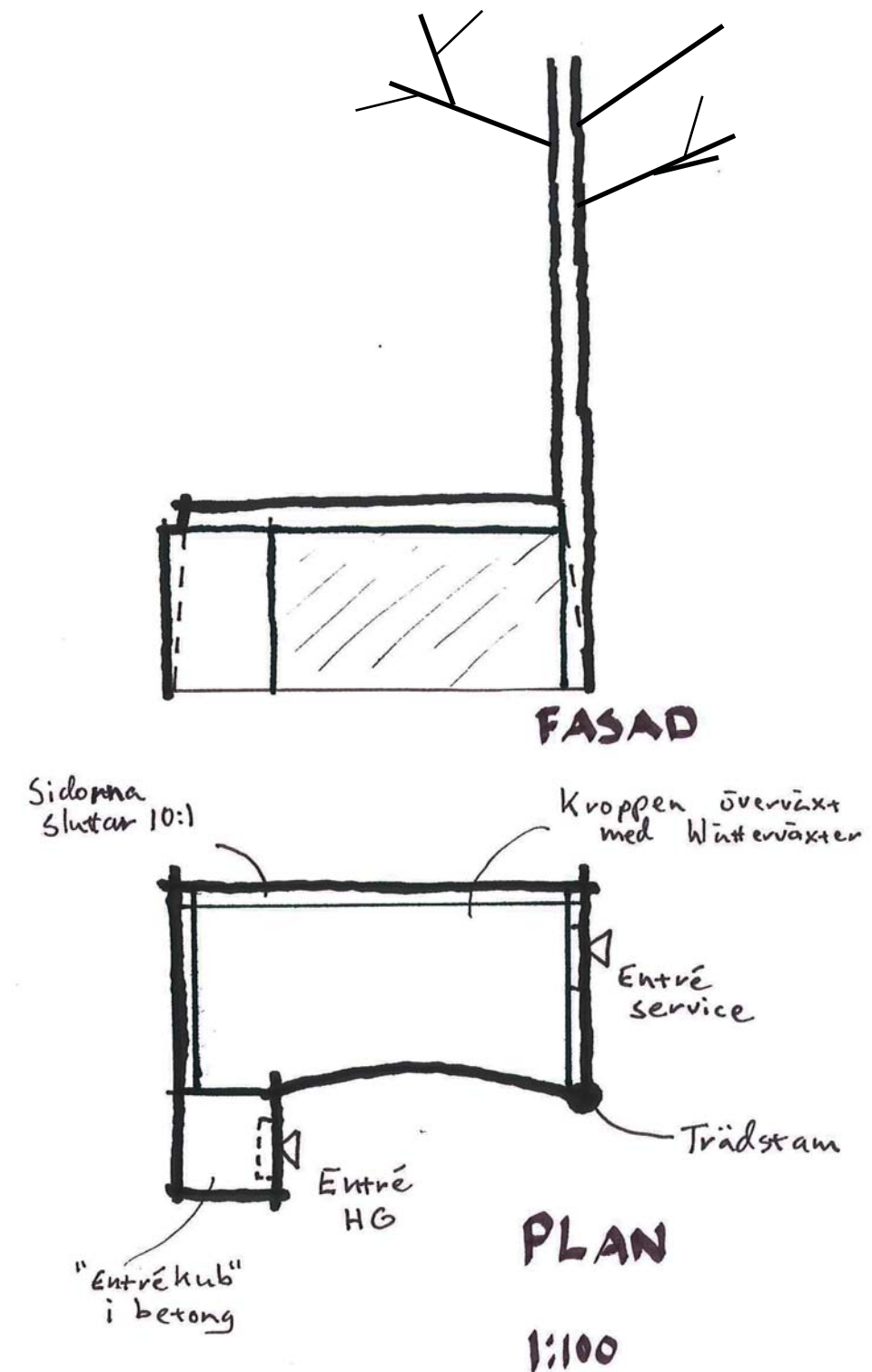

Bild 48 Genom att ge liv åt byggnaden kan den stolt fungera som element i parkens gestaltning, snarare än att behöva skymmas undan. Man kan släppa upp levande växtmaterial på fasaderna för att ytterligare öka integrationen i parken

Husens fasader och mötet mellan inomhus och utomhus spelar stor roll i upplevelsen av miljön. Husens uttryck är ett kapitel för sig som bör få utredas av arkitekter i ett eget program, men man kan redan här peka på några tankegångar.

Bild 49 Vad händer om man låter något röra sig upp på fasaderna? Ett ytterligare lager av fasad kanske? Eller vildvin?

Huskropparna i Larsberg kan upplevas som tråkiga - likformiga, livlösa tegelklossar. Både de högre skivhusen och delägre lamellhusen i Larsberg bärs av betonglameller, med tegel som ickebärande fasadmateriäl. Man skulle kanske kunna ge husen en fräsch, vit puts för att lyfta uttrycket lite. Men skulle det lösa något? Teglet är en av de mer lättbeskrivliga karaktärerna av husen och färgas därför också lätt av det man tycker om i Larsberg i allmänhet. Men det är viktigt att bena ut vad som gör husen tråkiga. Min uppfattning är att det inte är teglet i sig utan snarare formen på kåkarna som drar ner den estetiska kvaliteten. Fasaderna är varken vackert ornamenterade eller elegant minimalistiska, utan känns som ett resultat av tekniska krav. Entrédörrarna är tråkiga plåthistorier och fönstren

kan liksom inte bestämma sig om de är romantiska småhusfönster eller tillhör storskaliga byggnader. De bogvisirformade betongbalkongerna med frilagd ballast har onekligen medvetet formgivits, men även de kan sägas ha spelat ut sin roll - inte minst tekniskt eftersom de håller på att förfalla. Till sist har balkonger inglasats efter önskemål. Det är bara vissa balkonger som är inglasade samtidigt som de också ser olika ut beroende på vilken firma som gjort dem. Detta bidrar inte alls till fasadernas skönhet. Som en parentes kan tilläggas att inglasning motverkar balkongens idé, att komma nära naturen. Därför förordas här vackra, påkostade balkonger - utan inglasning.

Ett samlat grepp om fasaderna är önskvärt, men vad ska man göra? Ett program efterlyses!

Bild 50 Hur ska man gestalta entréerna? I enlighet med områdets organiska tematik...

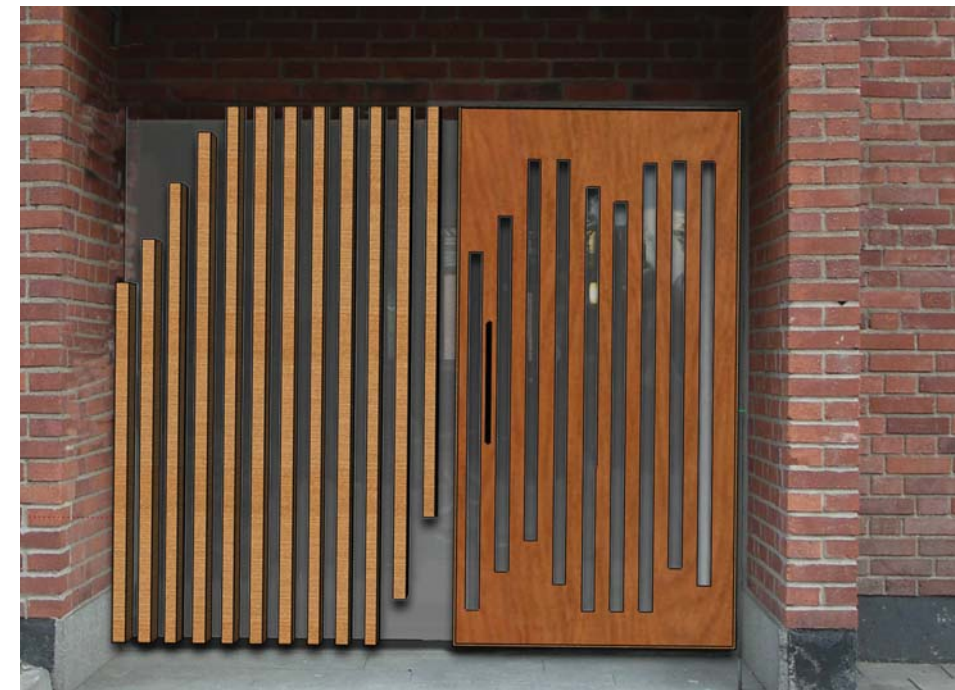

Bild 51...eller mera monumentalt geometriskt för att relatera till husens historia?

Ytterligare möjligheter

Det blåser ofta och mycket i Larsberg. De högresta bostadshusen erbjuder ett bra läge för vindkraft, som ligger helt i linje med vår tids miljötank. Problemet är att vindkraftverk upplevs som fula, och med Larsbergs eleganta silhuett sätter man mycket på spel genom att exploatera densamma. Vindturbiner måste verkligen inte se ut som de klassiska kolosserna av märket Vestas. Vissa må argumentera att den klassiska konstruktionen är effektivast, och utan att säga emot är det ändå rimligt att fråga sig värdet av optimal energioutput i förhållande till förfulande effekt för området.

Att använda taken till vindkraft är en alltför kittlande tanke för att släppas utan efterforskning.²² Man bör i ett sådant projektet ge stort utrymme för experimentlusta och gestaltungsarbete för att inte bara skapa viss självförsörjning av el i Larsberg, utan också en rafflande skyline.

Bild 52 Monumental väderkvarn.

Bild 53 Vindkraftverk från datorspelet Dune II.

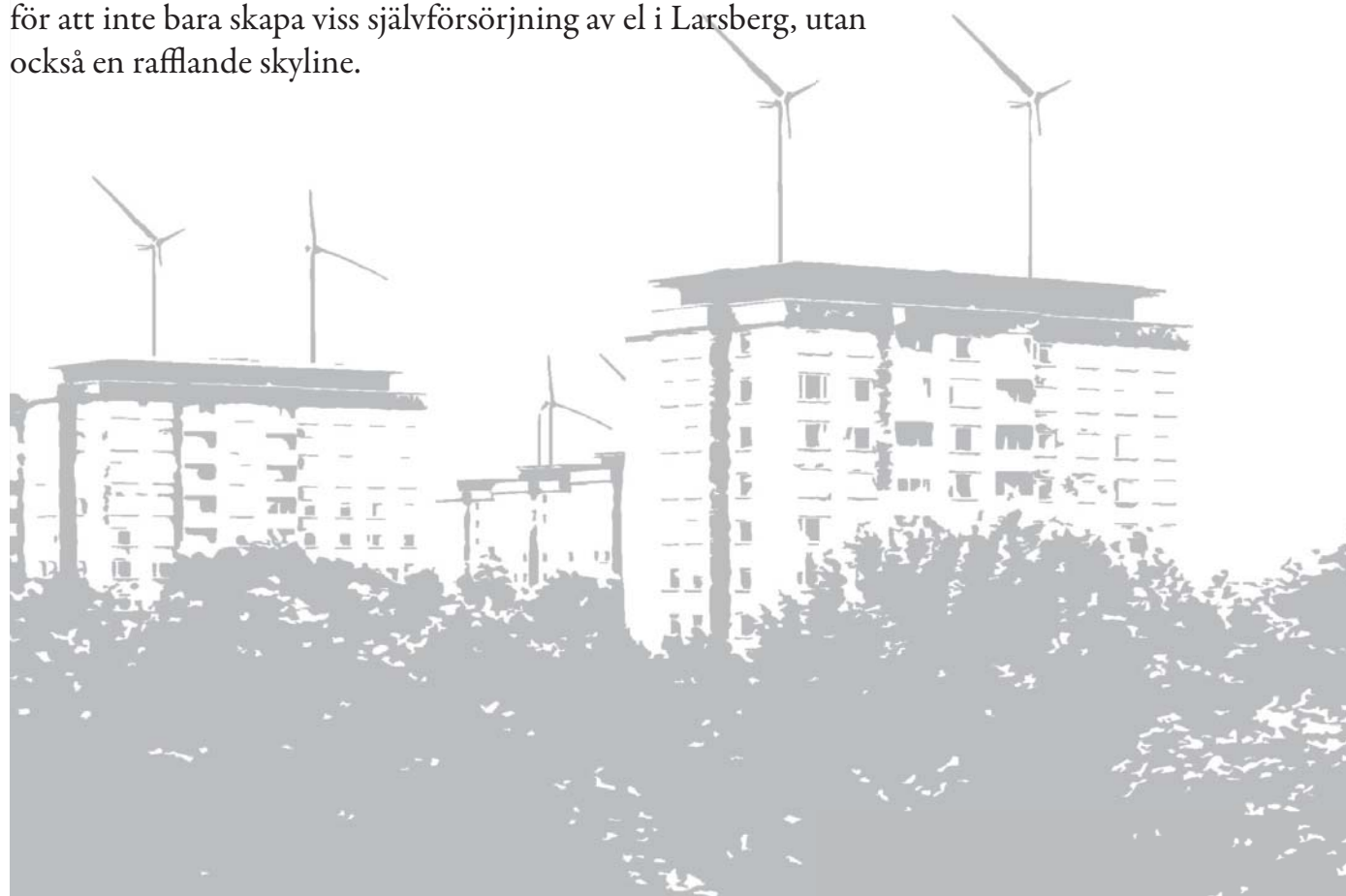

Bild 54 Rafflande skyline?

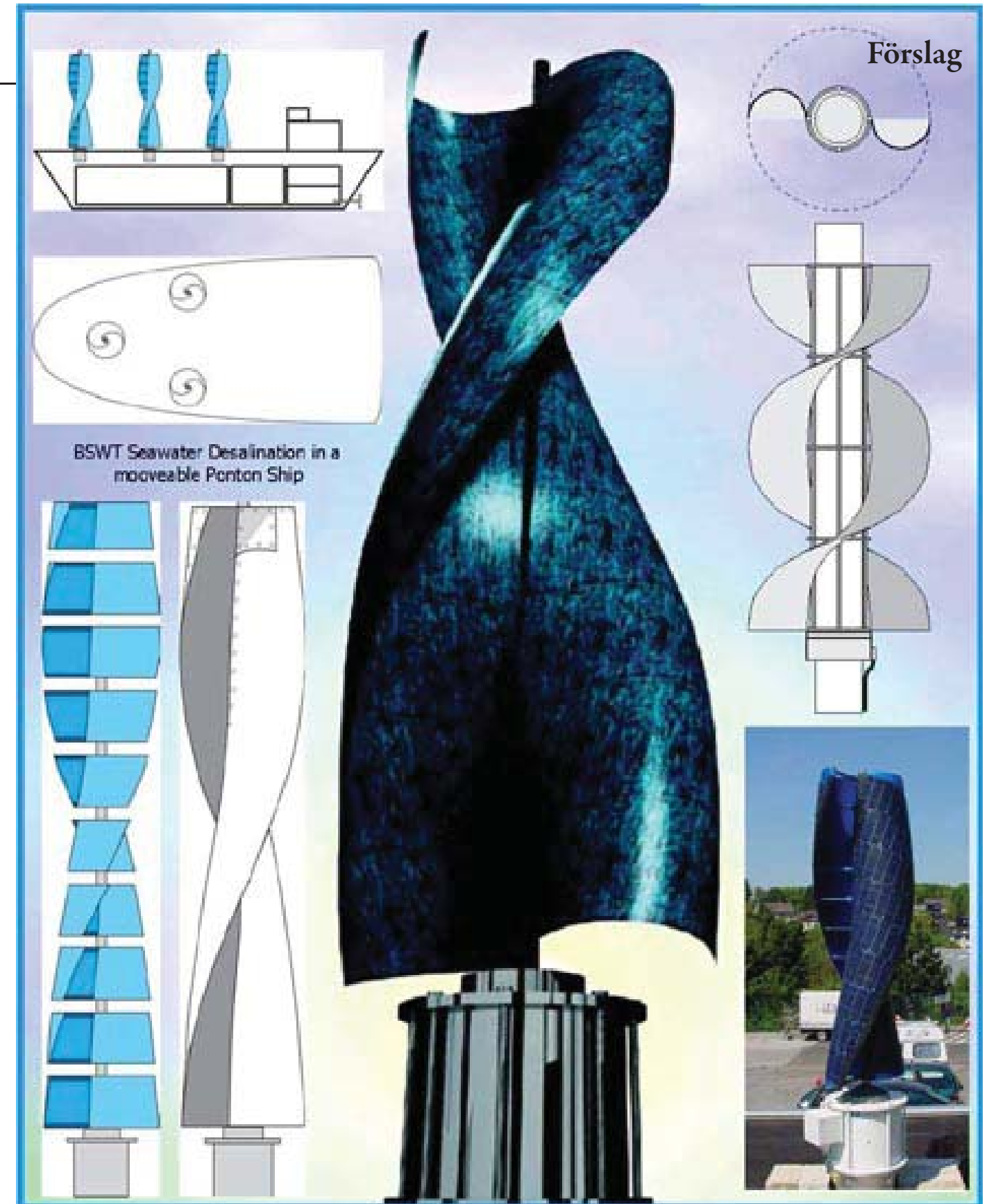

Bild 55 Bluenergy har tagit fram en vindturbin som är täckt med solceller och därmed utnyttjar två energier samtidigt.

²² Nannini Nilsson, 2007

Larsbergs födelse präglades av en oerhörd optimism och ett äkta samhällspatos. Här skulle uppföras en ny, självständig stadsdel. Första generationens boende refererades till som nybyggare, och det låg framtidshopp i luften.

40 år senare har området förlorat sin nyglans.

På ett knappt halvår har frågan om bostadsrättsomvandlingar ebbat ut och ersatts av finanskrisen. Buden skiftar från vecka till vecka, från dag till dag om hur Sverige påverkas. För tillfället är reporäntan rekordlåg och privata bolånekunder sitter tryggare än för bara några veckor sedan. De stora förlorarna är däremot de arbetstagare som direkt drabbas av företagens dåliga ekonomi. Arbetsförmedlingen spår 145 000 färre jobb och 9 procents arbetslöshet 2010.²⁰

Vad har då detta med Larbergs gestaltningsprogram att göra? Jo, det visar på att trots att de boendepolitiska diskussionerna är andra idag än för ett halvår sedan så kvarstår fastighetsägarnas ansvar. Min ödmjuka gissning är att Larsberg som så många andra miljonprogramsområden redan idag har högre andel låginkomsttagare än andra bostadsområden. Det är ett område dit man blir hänvisad om man inte har råd att välja var man ska bo. Om man inte tar tag i Larsbergs standard kommer segregationen med säkerhet att fortlöpa och till och med öka. Ett fortsatt planlöst förfall av Larsberg och dess utemiljö gör området till en avstjäpningsplats för utsatta människor med väldigt svag röst i samhället. Är det det området som man i framtiden vill förvalta eller kanske rentav sälja av så må det vara. Men om man tror på, vill kämpa för och fortsätta förvalta Larsberg med rak rygg så måste man bjuda till. Det krävs kompetent utveckling och förvaltning av området. Min ambition med detta arbete är att inspirera och anvisa möjliga åtgärder för att utveckla Larsberg till ett attraktivt bostadsområde. Min förhoppning är att gestaltningsprogrammet, om det genomförs helt eller delvis, kan bidra till att Larsberg utvecklas till ett område som människor söker sig till för att bo. Med detta inte sagt att Larsberg inte kan vara nischat, tvärtom så bör man skapa en tydlig identitet som attraherar vissa människor, andra inte. Ett parknära boende lockar troligtvis människor av olika ålder, sexuell läggning, social och etnisk bakgrund. På det viset kan man uppnå en mångfald, vars tydliga gemensamma nämnare är att de boende uppskattar och värderar det Larsberg står för.

Det är nu fastighetsägarnas moraliska och professionella ansvar att inte skrämmas av finanskrisen och blåsa av upprustningsarbetet. Nu är tid att smida planer och idéer om en ljus framtid, inte att dra sig tillbaka. Det är tid för en ny generation nybyggare.

Detta gestaltningsprogram bör kompletteras med liknande styrdokument inom andra områden som rör förvaltning och utveckling av Larsberg. Vissa åtgärder görs redan eller har redan gjorts utan offentligt formulerade program, exempelvis byten av energistyrsystem och renovering av gårdsmiljöer. Det sistnämnda är ett bra exempel på hur det kan bli utan ett övergripande program, där som tidigare nämnts det inte alltid har funnits arkitektonisk och hantverksmässig kompetens eller genomtänkt syfte. Det är alltså bra att formulera sina mål i program, även om man vet vad man gör. Inte minst för att bli mindre personberoende och få processer som kan leva längre än tjänstemannaperioderna.

Min förslag är att Vision Larsberg involverar kommun, privata fastighetsägare, hyresgästförening och kommersiella hyresgäster. Det är min innerliga förhoppning att ett sådant samarbete kommer till och att detta gestaltningsprogram i helhet eller i delar kan få plats där.

Linus Hedin
9 december 2008

Källor

Skriftliga källor

Andersson, Bosse & Westerlund, Kenneth. (2008). *65.000 jobb bort under 2009*. Dagens Nyheters hemsida (www.dn.se). Publicerad 9 december 2008.

Berglund, Ulla & Jergeby, Ulla. (1998). *Stadsrum - Människorum : att planera för livet mellan husen*. Stockholm: Formas.

Boverket. (2008). *Gårdsutveckling i miljonprogramsområden*. Stockholm: Boverket.

Boverket. (2008). *Regelsamling för byggande, BBR*. Stockholm: Boverket.

Byggmästare John Mattson förvaltnings AB. (1969). *Larsberg*. Stockholm: Byggmästare John Mattson förvaltnings AB

De Botton, Alain. (2006). *The architecture of happiness*. London, Storbritannien: Penguin Books.

Dee, Catherine. (2001). *Form and fabric in landscape architecture - a visual introduction*. Oxon, Storbritannien: Spon Press.

Ericsson, Tom. (2009). *Växtbiologi*. Riksförbundet Svensk Trädgård. Särtryck ur Hemträdgården 2007-2008.

Gullberg, Anders (red.). (2006). *Tensta utanför mitt fönster*. Stockholm: Stockholmia förlag

Gullberg, Anders & Mattson Nordin, Karin. (2001). *Ett byggmästarliv - John Mattson*. Stockholm: Stockholmia förlag.

Gustavsson, Roland & Ingelög, Torleif. (1994). *Det nya landskapet*. Jönköping: Skogsstyrelsen.

Grahn, Patrik. (1991). *Om parkers betydelse*. Doktorsavhandling Alnarp: Stad & Land

Hedin, Linus. (2007). *Träden - utemiljöns långsiktiga investeringar*. Powerpointpresentation. Environg landskapsarkitektur.

John Mattson Fastighets AB. (2004). *Vision Larsberg - vision för en levande stadsdel (utkast)*. Internt arbetsmaterial. 8 juni 2004.

John Mattson Fastighets AB. (2004). *Vision för Larsberg*. Avsnitt: *Fysisk miljö*. Internt arbetsmaterial. 20 augusti 2004.

Lidingö Stad. (2004). *Program för utveckling av Larsberg - SBK 2004:178:III*. Lidingö: Lidingö Stad.

Lidingö Stad. (2008). *Lidingö Faktiskt 2008*. Lidingö: Lidingö Stad.

Lenninger, Anna & Olsson, Titti. (2006). *Lek äger rum*. Forskningsrådet Formas.

Nannini Nilsson, David. (2008). *Malmö stad utreder kraftverk på taken*. Aftonbladets hemsida (www.aftonbladet.se). Publicerad 7 augusti 2008.

Nihlén, John. (1966). *Landskapsvård - vår tid formar landskapet*. Stockholm: LTs förlag.

Persson, Bengt & Persson, Agneta. (1995) *Svenska bostadsgårdar 1930-1959*. Stockholm: Byggforskningsrådet.

SIS - Tjänster och personlig säkerhet. (2007). *SS-EN 1176*. Stockholm: SIS - Tjänster och personlig säkerhet

Källor

Wahlund, Petra. (2008). *Vegetationens betydelse för barnets lek*. Dept. of Landscape management, Design and Construction, SLU. Examensarbeten inom landskapsingenjörsprogrammet vol. 2008:14.

Muntliga källor, 2008

Björklund, Kicki. TeknDr och Affärsområdeschef - Bostäder, John Mattson Fastighets AB.

Calleberg, Lisette. Stadsbyggnadskontoret, Lidingö stad.

Elg, Roger. Landskapsarkitekt och expert på växtmaterial.

Nilsson, Leonard. Arkitekt och f.d. anställd som samhällsplanerare vid Vägverket.

Pettersson, Olle. Fastighetsingenjör, John Mattson Fastighets AB.

Dessutom baseras påståenden om John Mattsons historiska, nuvarande och planerade verksamhet delvis på kortare diskussioner med anställda i företaget.

Bildkällor

Bild 3 - Bearbetad bild. Originalbild: kartor.eniro.se

Bild 4 - Bearbetad bild. Originalbild: kartor.eniro.se

Bild 5 - Bearbetad bild. Originalbild: www.hitta.se

Bild 6 - Bearbetad bild. Originalbild: Lidingö Stad. (2004). *Program för utveckling av Larsberg*. Lidingö: Lidingö Stad.

Bild 7 - Bearbetad bild. Originalbild: Lidingö stad. (2004). *Program för utveckling av Larsberg*. Lidingö: Lidingö Stad.

Bild 14 - Sökning på “comb over” på www.google.se. Originalbild: http://www.core77.com/reactor/images/04.05_combover.jpg

Bild 15 - Beskuren bild. Originalbild: kartor.eniro.se, sökord:larsberg

Bild 17 - bilder i båge - Se Bild 14

Bild 20 - Sökning på “woods” på www.google.se.

Bild 23 - Sökning på “kids playing” på www.google.se. Originalbild: <http://www.rholee.com/images/Family/Kids%20playing.jpg>

Bild 29 - Sökning på “romanesco” på www.google.se. Originalbild: <http://fridaysunset.net/creation/Romanesco.jpg>

Bild 43 - Sökning på “lekplats” på www.google.se. Originalbild: <http://www.barnensturistguide.se/absolutenm/articlefiles/234-lekplats.jpg>

Bild 52 - Sökning på “kvarn” på www.google.se.

Bild 53 - Från <http://duneii.com>. Originalbild: <http://duneii.com/images/buildings/wind-trap.jpg>

Bild 55 - Från Bluenergys webbplats. <http://www.bluenergyusa.com/>

Övriga foton och illustrationer är tagna och skapade av författaren.

